

Simono Daukanto 200 - osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

4

Liaudis virsta tauta

BALTOJI VARNELĖ

**Redakcinė kolegija:
Egidijus Aleksandravičius
Antanas Kulakauskas
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka
Antanas Tyla**

**Recenzavo įst. m. dr. Vytautas Žalys
Knygą parengti talkino: Vytautas Jogėla, Saulius
Pivoras, Vladas Sirutavičius, Giedrius Subačius,
Raimundas Lopata**

Redaktorius Gytis Vaškelis

Dailininkas Saulius Motieka

Turinys

I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	7
<i>Antanas Tyla</i>	
Lietuvos valstiečių istorijos (1795-1861 m.) bruožai	7
<i>Saulius Žukas</i>	
Apie Pypkininkus	103
<i>Saulius Sužiedėlis</i>	
Kalba ir socialinė klasė pietvakarių Lietuvoje iki 1864 metų	119
<i>Giedrius Subačius</i>	
Simono Daukanto Didžiojo lenkų—lietuvių kalbų žodyno naujadarai: individuali žodžių daryba.	135
<i>Vytautas Berenis</i>	
Aristokratijos likimas: Henriko Ževuskio metamorfozės	217
<i>Egidijus Aleksandravičius</i>	
Atgimimo istorijos slenksčiai	235
<i>Thomas A. Michalskis</i>	
The National Consciousness among Lithuanian Emigrants to the United States at the Ending of the 19th and Early 20-th Century	251
<i>Tomas A. Michalskis</i>	
Lietuvių atgimimo psichologija Amerikoje tarp senųjų emigrantų XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje. Bendra apžvalga	265
<i>Egidijus Motieka</i>	
Nuo Lietuvių suvažiavimo Vilniuje iki Didžiojo Vilniaus seimo: Istoriografinė suvažiavimo pavadinimo analizė	267
<i>Sigitas Jegelevičius</i>	
Plėšikai ar kovotojai?	327
II. DISKUSIJA	339
<i>Saulius Pivoras</i>	
Lietuvių ir latvių valstiečių mentaliteto tautiški profiliai XIX a. pirmojoje pusėje	339
<i>Leonas Mulevičius</i>	
Valstiečių savimonė kaip istorijos mokslo objektas	363

<i>Ingė Lukšaitė</i>	383
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tezės diskusijai: Viduramžiai ir ankstyvieji naujieji laikai	391
<i>Algirdas Narbutas</i>	
Valstiečių tautinės–pilietinės savimonės klausimu	397
III. RECENZIJOS	407
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tautinė, luominė ir valstybinė savimonė viduramžiais.	
Tyrinėjimo problemos	407
<i>Vladas Sirutavičius</i>	
"Liaudis virsta tauta" - E.Vėberio paradigma	419
<i>Česlovas Laurinavičius</i>	
Netradicinė recenzija Leono Sabaliūno monografijai "Lietuviška socialdemokratija iš perspektyvos, 1893-1914 m."	437
IV PUBLIKACIJOS	449
<i>Zita Medišauskienė</i>	
Carinės valdžios sumanymas leisti liaudžiai skirtą žurnalą rusų ir žemaičių kalbomis XIX a. 7-ajame dešimtmetyje	449
<i>Antanas Kulakauskas</i>	
Penki 1882-1883 m. Rytų Lietuvos valstiečių kolektyviniai prašymai dėl lietuvių spaudos lotyniškuoju raidynu leidimo	479
<i>Juozas Tumas</i>	
Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Didžiojo Vilniaus seimo laiku. (Parengė E.Motieka)	491
STUDIA HISTORII ODRODZENIA LITEWSKIEGO RESUME	507
STUDIES OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN REVIVAL. SUMMARY	521
STUDIEN ZUR GESCHICHTE DER LITAUISCHEN WIEDERGEURT. KURZFASSUNG	535
ASMENVARDŽIAI	551
VIETOVARŽIAI	571

NUO LIETUVIŲ SUVAŽIAVIMO VILNIUJE IKI
DIDŽIOJO VILNIAUS ŠEIMO: ISTORIOGRAFINĖ
SUVAŽIAVIMO PAVADINIMO ANALIZĖ*

Įvadas. - Etnopolitinės alternatyvos 1905 metais. - Lietuvių suvažiavimas, kongresas ar susirinkimas? (1905 m. spalio-lapkritis). - Pirmasis lietuvių tautos atstovų suvažiavimas Vilniuje (1905 m. gruodžio pradžia). - Suvažiavimas ar Seimas? (1905 m. gruodis - 1906 metai). - Didysis Vilniaus seimas. - Tradicijos tąsa. I. (1907-1914 m.). - Tradicijos tąsa. II. (1915-1940 m.). - Garsusis Vilniaus seimas (V.Kapsuko požiūris). - Ir vėl "Lietuvių suvažiavimas Vilniuje" (Sovietinis laikotarpis). - Tradicijos tąsa. III. (Lietuvių emigracija). - Pabaiga.

Įvadas

Kalbėdami apie Didįjį Vilniaus seimą mes neretai greta, kaip sinonimus, vartojame ir *Lietuvių suvažiavimo Vilniuje* ar *Vilniaus seimo* pavadinimus. Ir atrodo, kad tai savaime aišku ir suprantama. Tačiau atidžiau pasižvalgę pastebėsime, kad net tais pačiais 1905 m. Lietuvių suvažiavimo Vilniuje būta ne vieno, o rašydami apie Vilniaus seimą ir norėdami išlikti visiškai tikslūs, kad jo nesumaišytume su įvairiais kitais "Vilniaus seimų" projektais XX a. pradžioje ir su 1922 m. Vilniaus seimu (tiesa, tada buvo iškelta Vidurio Lietuvos seimo idėja, bet dar prieš patį seimą jis virto Vilniaus seimu) visada turėsime pabrėžti, kad kalbame apie 1905 m. Vilniaus seimą. Tuo tarpu išvardinti Didžiojo Vilniaus seimo vardą,

*Autorius dėkoja Giedriui Subačiui, padėjusiam parengti šią studiją spaudai.

mes visada esame tikri, kad jis nebus supainiotas su joku kitu istoriniu įvykiu. Todėl visiškai teisėtai iškyla klausimas, kodėl istorinį pavadinimą - *Lietuvių suvažiavimas Vilniuje* - išstūmė istoriografinis - *Didysis Vilniaus seimas*? Ar mes, vartodami *Didžiojo Vilniaus seimo* pavadinimą, visada suprantame jo semantiką? Kokia šio simboliško, turinčio sakralinį motyvą, pavadinimo prigimtis? Kodėl prigijo būtent šis vardas, kai smulkmeniškai patyrinėję atrandame apie 50 įvairiausių to paties seimo pavadinimų: be jau minėtų - *Lietuvių susirinkimas Vilniuje*, *Vilniaus suvažiavimas*, *Lietuvių tautos suvažiavimas*, *Pirmasis lietuvių seimas Vilniuje*, *Didysis seimas*, *Didysis Lietuvos seimas* ir t.t. Ar pavadinimas buvo keičiamas ir kartu sakraliniai motyvai buvo įdiegiami sąmoningai, ar tai natūraliai susiklostęs procesas, objektyviai parodęs inteligentijos savimonės ir liaudies sąmonės lygmenį, tiksliau - savaiminio istorinio sąmonėjimo rezultatas? Tačiau gilindamiesi į istorinio sąmoningumo ir istorinės atminties fenomenų raidos problemas, mes tiesiog neturime teisės ignoruoti tų materialių procesų, kurie, be abejo, ne visada, tačiau labai dažnai būna susiję su visuomenės dvasiniais reiškiniais. Turime galvoje paties Didžiojo Vilniaus seimo mąstą, jo įtaką 1905-1907 m. revoliucijai ir sociokultūrinei situacijai Lietuvoje, taip pat lietuvių etnopolitinei orientacijai XXa. pradžioje. Tačiau vėl grįždami prie anksčiau pasakytos abejonės galime paklausti, ar tikrai toks milžiniškas Didžiojo Vilniaus seimo vaidmuo nacionaliniame judėjime, kaip teigia istoriografija? Gal tai tik vienas iš istoriografinių mitų, atspindėjęs pavienių socialinių sluoksnių, idėjinių grupuočių ir partijų tikslus? Todėl nepretenduodami į išsamų problemos aptarimą pabandysime aiškintis, kaip atskirais laiko tarpsniais buvo suvokiama Seimo reikšmė, kiek konkretus Didžiojo Vilniaus seimo įvardijimas išreiškė paties Seimo esmę ir esmę tų subjektyvių vertintojų (galbūt išreiškusių ir objektyvias tendencijas), kurių veikiamas šis pavadinimas kito. Tokiu aspektu lietuvių istoriografija Didžiojo Vilniaus seimo problemų kol kas netyrinėjo. Kad pavadinimas kito, be abejo, buvo pastebėta, tačiau platesnių apibendrinimų neformuluota. Galima nurodyti

vos porą atvejų, kai Seimo pavadinimo ir Seimo sampratos kaita buvo susiejamos.

Aktyvus 1905 m. revoliucinių įvykių dalyvis J. Gabrys-Paršaitis savo straipsnyje, rašytame 1925 m., aptaria priežastis, kurios nulėmė, kad "suvažiavimas" lietuvių tautos sąmonėje virto "seimu"¹. Perfrazuotos J. Gabrio mintys būtų tokios: 1) lietuvių tauta (ir "aukštesnieji", ir "žemesnieji" jos sluoksniai) 1905 m. jau buvo subrendusi ne tik Suvažiavimui, bet ir Seimui; tuo nedviprasmiškai pabrėžiamas aukštesnis seimo (termino) ir seimo (reiškinio) rangas; 2) didžiulis įvykusio Suvažiavimo mastas nulėmė, kad kiek vėliau Suvažiavimas galutinai virto Seimu. Aišku, tai nebuvo lyginamoji šių terminų ar sąvokų analizė, t.y. J. Gabrys net nebandė visapusiškai nagrinėti šių problemų, tačiau įsidėmėtina, kad net memuarinėje literatūroje galima aptikti semantinės analizės pradmenų.

Paradoksalu, tačiau kitą pavyzdį, gana kuriozišką, randame ryškiai ideologizuotame S. Lazutkos ir I. Valikonytės 1986 m. pasirodžiusiame straipsnyje "1905-1907 m. revoliucijos Lietuvoje istoriografija"². Autoriai kaltina žymiausią 1905-1907 m. įvykių tyrinėtoją A. Tylą objektyvizmu, priekaištauja, kad jo knygoje "1905 metų revoliucija Lietuvos kaime" *Lietuvių suvažiavimo* pavadinimas rašomas jau be kabučių. (Plg.: "*Lietuvių suvažiavimas*", vartotas iki A. Tylos knygos pasirodymo 1968 m., ir *Lietuvių suvažiavimas Vilniuje*.)

Šios studijos istoriografinė Seimo pavadinimo analizė formaliai susideda iš dviejų dalių: 1) pavadinimo moduliacija, 2) pavadinimo refleksija pavieniais atvejais ar įvairiais laiko tarpsniais. Kai kur šiuos du lygmenis pateikiame kartu, kitur - atsietai. Kadangi apie Seimo pavadinimo refleksiją tiesioginių liudijimų aptikta nedaug, autoriaus samprotavimai, be abejonės, sugestyvūs. Taip pat reikėtų pažymėti, kad siekiant neišsiplėsti, atsisakyta platesnės semiotinės, t.y. atskirų seimo pavadinimų kontekstų analizės.

Šalia pagrindinio studijos uždavinio - nusakyti prasminius Seimo pavadinimų niuansus - svarbus ir kitas - išskirti pagrindinius terminus ir pavadinimus, t.y. susekti atsitiktinius terminus (pvz., *susirinkimas*) ar pavadinimus

(*Vilniaus suvažiavimas*) ir plačiai prigijusius terminus (pvz., *suvažiavimas*, *seimas*) ar tikrinius pavadinimus (*Lietuvių suvažiavimas Vilniuje*, *Didysis Vilniaus seimas* ir t.t.). Tai reikšminga, nes kai kurie pavadinimai buvo pavartoti visiškai atsitiktinai, stiliaus sumetimais, t.y. jų autoriai lengva ranka modifikuodami šiuos pavadinimus apie tai giliau nesusimąstydavo.

Siekdami išlaikyti terminų ir pavadinimų autentiškumą, kabutėse tuomet vartotus pavadinimus ar atskirus pavadinimų žodžius, taip pat, kaip ir kitus terminus ar pavadinimus, išskyrėme juos kursyvu (pvz., "*seimas*", *Vilniaus "seimas"*, "*lietuviškas seimas*").

Studijoje nagrinėdami *Didįjį Vilniaus seimą* kaip reiškinį, tapačia reikšme vartojame santrumpas *Suvažiavimas* ir *Seimas*. Siekdami laikytis istorizmo principo, žodį *suvažiavimas* vartojame nagrinėjant laikotarpį prieš *Suvažiavimą*, jo metu ir tuoj jam pasibaigus, t.y. iki 1906 m. pabaigos, o *seimas* - aptariant laikotarpį nuo 1906 m. pabaigos, t.y. nuo tada, kai žodis *seimas* prigijo lietuvių visuomenėje.

Reikėtų dar pažymėti, kad šioje studijoje *Didysis Vilniaus seimas*, kaip istorinis reiškinys, nagrinėjamas kiek atsietai nuo istorinio-politinio konteksto, t.y. mažiau dėmesio skiriama bendrai Rusijos ir Lietuvos politinei situacijai. Šias problemas aptarėme kituose darbuose³.

Etnopolitinės alternatyvos 1905 metais

Laisvės banga, 1904-1905 m. laipsniškai užliejusi Lietuvą, iškėlė, rodos, jau seniai palaidotas problemas. Politizuojantis visuomeniniam gyvenimui į areną vėl grįžo Lietuvos (tiksliau - Lietuvos ir Baltarusijos) bajorija, išlaikiusi buvusios LDK pilietinę savimoneę ir politines bei kultūrinės tradicijas ir šiuo pagrindu konstravusi įvairiausių savarankiškos Lietuvos (LDK) atkūrimo planus. Tačiau kartu plėtojosi ir unijos su Lenkija tradicijos, kurias puoselėjo turbūt net didesnė Lietuvos bajorijos dalis. Šias dvi tendencijas vienijo Lietuvos (LDK) vals-

tybingumo atkūrimo reikalavimas, o skyrė nevienodas požiūris į šio valstybingumo formas: vieni akcentavo visišką buvusių LDK žemių suverenitetą, kiti projektavo planus integruotis su Lenkija, išlaikant labiau ar mažiau apribotą Lietuvos suverenumą (tiesa, dalis bajorijos buvo visiškai polonizuota). Vis dėlto demokratėjančios visuomenės sąlygomis, į politinį gyvenimą įsijungiant visiems socialiniams sluoksniams, net ir šis bajorijos "sugrįžimas" nebeturėjo lemiamos reikšmės. Tiksliau, turėjo tiek reikšmės, kiek pirmieji galėjo tikėtis stipraus savarankiško lietuvių nacionalinio judėjimo ir silpnesnio baltarusių tautinio sąjūdžio paramos, o antrieji - Lenkijos politinių jėgų, turėjusių socialinę bazę ir organizacinius darinius Lietuvoje, realios pagalbos. Tiesa, dvarininkijos, iš dalies ir bajorijos apskritai, negalėjo nejaudinti agrarinis klausimas, kuris buvo vienas iš 1905 m. revoliucijos variklių visoje Rusijos imperijoje. Todėl dvarininkijos politinis angažavimasis priklausė ir nuo caro vyriausybės, taip pat nuo lietuvių ir baltarusių politinių partijų ir srovių požiūrio į būsimus kaimo pertvarkymus.

Lietuvių nacionalinis judėjimas XX a. pradžioje jau buvo pakankamai subrendęs, susiskaldęs į politines gruputes bei sroves ir iškėlęs savarankiškus politinius tikslus. Tačiau sudėtinga Lietuvos geopolitinė situacija - Rusijos demokratinių sluoksnių, Lenkijos politinių jėgų, Rusijos vyriausybės ir netgi užsienio valstybių nevienareikšmis požiūris į Rusijos decentralizaciją ir naujos federacinės Rusijos kūrimą, taip pat ir į Lietuvos valstybingumo formas bei parametrus - vertė lietuvių tautinį judėjimą ieškoti kontaktų ir kompromisų su vieną ar kitaip Lietuvos ateitį projektuojančiomis politinėmis jėgomis. Taigi iškilo l i e t u v i ū ir L i e t u v o s politinių struktūrų integravimosi problema. Be abejonės, šių reiškinų atribojimas yra sąlygiškas, nes sąvoka "Lietuvos" apima ir lietuvių, ir nelietuvių politines struktūras. Juk, pvz., LSDP, pratešusi ankstesnes jos ir "Varpo" bendradarbiavimo su Lenkų socialistų partija Lietuvoje (PPS) tradicijas, šiuos ryšius plėtojo "nepasiklaususi" kitų lietuvių politinių grupuočių. Analogiškai ir didesnioji

Lietuvos dvarininkijos dalis, savo veiklą koncentravusi įvairiose ūkinėse draugijose ir 1905 m. propagavusi gana nuosaikias politinės veiklos formas, reiškė unijos su Lenkija tendencijas, tačiau toleravo lietuvių tautinį judėjimą (nors laikė jį politiškai nesubrendusiu) ir siekė pajungti jį sau. Bet nei PPS Lietuvoje (jos gretose taip pat atrasime ne vieną Lietuvos bajorą), nei minėti po ūkinių draugijų skraiste besikuriantys politiniai dariniai 1905m. nesugebėjo rimčiau paveikti krašto visuomeninio-politinio gyvenimo. Jų veikla efektyvesnė tapo tik 1906-1907 metais.

Šiame kontekste kiek realesnės atrodė "krajovcų", daugiausia susijusių su buvusios LDK bajorija, socialinės ir politinės programos*. Dalis "krajovcų", nuo 1904 m. artimai bendradarbiavusių su generalinį Rusijos pertvarkymą projektavusiomis politinėmis jėgomis, 1904 m. pabaigoje sukūrė Vilniaus "autonomistų" ratelį⁴. Į jį įėjo lenkų, lietuvių, baltarusių ir žydų demokratinė inteligentija. Lietuviams šiame ratelyje atstovavo Lietuvių demokratų partija, nors apie "autonomistų" pasitarimus buvo žinoma ir kitiems lietuvių politiniams sluoksniams. "Autonomistai" deklaravo LDK istorinių tradicijų perimamumą ir iš esmės pasisakė už būsimosios LDK (t.y. Lietuvos ir Baltarusijos) savarankiškumą⁵, tačiau kol kas apsiribojo Lietuvos ir Baltarusijos autonomijos reikalavimu. Tiesa, taktikos sumetimais buvo išlaikyti kontaktai su Lenkijos demokratinėmis jėgomis.

"Krajovcai" suprato, kad konsoliduoti Lietuvos visuomenę ir kartu pradėti integruoti lietuvių ir Lietuvos politines struktūras galėjo tik politiškai subrendusios grupės ar judėjimai, parengę programas ir pasiruošę jas įgyvendinti, turintys socialinę bazę Lietuvos kaime ir galintys tikėtis savo atstovaujama sluoksnių realios paramos. Šiuo atveju daugiausia organizacinių galimybių turėjo lietuvių nacionalinis

*"Krajovcais" šios pakraipos Lietuvos bajoriškąją inteligentiją vadinsime sąlygiškai, nes "krajovcų" visuomeninė-politinė srovė tada tik pradėjo formuotis. Galima laikyti, kad ji susiformavo XX a.2-ajame dešimtmetyje, tačiau baigtinį pavidalą vis dėlto įgyjo tik tarpukario laikotarpiu.

judėjimas. Todėl "krajovcų" ("autonomistų") planai, gerokai juos schemizuojant, atrodytų taip: seno privilegijuotojo buvusios LDK visuomenės luomo - bajorijos - iš dalies ir laikinai atsiribojusios nuo to paties luomo dalies, reiškusios unijines tendencijas - "sajunga" su lietuvių ir baltarusių tautiniais judėjimais (tai vėl sąlygiškas dalykas, nes dalis bajorijos buvo tiesiogiai ištraukusi į štuos sąjūdžius). Ši "sajunga" projektuota ne kaip trumpalaikė, t.y. skirta tam tikro momento politiniams tikslams įgyvendinti, o paremta visoms šioms sudėtinėms dalims bendru vardikliu - Lietuvos (LDK) pilietybės institucija grindžiama naujos suverenios politinės nacijos idėja. Pilietybės samprata turėjo implikuoti ne tik senąsias LDK pilietines tradicijas, bet ir naują demokratinę XX a. pradžios sąlygomis besiformuojantį šios institucijos turinį⁶. Tai reiškė visų buvusios LDK teritorijoje gyvenusių tautų - lietuvių, lenkų, baltarusių, žydų, rusų, vokiečių ir kt. - lygių pilietinių teisių pripažinimą. Todėl tikėtasi, kad minėti trys socialiniai-politiniai dariniai taps sutelktiniu subjektu, ilgainiui nulemsiančiu visos Lietuvos ir Baltarusijos visuomenės etnopolitinę integraciją. Žinoma, nepažeidžiant kultūrinės autonomijos principo.

Šie "krajovcų" etnopolitiniai planai primena M.Akelaičio XIX a. viduryje modeliuotas LDK atkūrimo perspektyvas, apie kurias rašoma neseniai pasirodžiusiame E.Aleksandravičiaus straipsnyje⁷. Tuomet projektuotas LDK atkūrimas taip pat buvo siejamas su krašto visuomenės pilietėjimo problema: bajoriškoji visuomenės dalis, išsaugojusi pilietiško sampratą (naród litewski), pilietybės institucijos pagrindu integruoja "žemesniuosius" sluoksnius - lietuvių ir baltarusių liaudį (lud litewski i lud rusiński) ir sukuria prielaidas jau kitų socialinių parametrų LDK politinei nacijai formuotis.

Mūsų aprašomuoju laikotarpiu lietuvių tauta jau buvo subrendusi pati spręsti pilietinės visuomenės problemas. Todėl stipriausia "krajovcų" išsivaizduota atrama - lietuvių tautinis judėjimas, kuriam "autonomistų" pasitarimuose atstovavo LDP - netgi šiuose jų planuose išvėlgė pavojų naujai, moderniai, grynai etniniu (etnografiniu) pagrindu

integruotai lietuvių nacijai egzistuoti. Tai ir nulėmė, kad lietuviai (LDP) iki 1905 m. rudens svyravo tarp istorinės ir etnografinės Lietuvos reikalavimo. Aišku, jie iš esmės pritarė antrajam variantui, tačiau pripažino, kad tuometinėmis sąlygomis kaip taktikos priemonė galėjo būti naudingas ir pirmasis. Šių konsultacijų metu ir išsirutuliojo 1) Lietuvos ir Baltarusijos, 2) Lietuvos (etnografinėmis ribomis) ir 3) lietuvių suvažiavimų, seimų ar įsteigiamųjų susirinkimų idėjos.

1905 m. pirmoje pusėje Vilniaus "autonomistai" ir lietuvių politinės jėgos karštai diskutavo iš esmės dėl dviejų autonominės Lietuvos projektų:

1) Lietuvos ir Baltarusijos autonomija;

a) "Lietuvių ir lenkų irridentų kuopos" 1904 m. gruodžio mėn. deklaracija buvo kompromisinis sprendimas, neatmetęs ir etnografinės Lietuvos autonomijos reikalavimo;

b) 1905 m. gegužės mėn. *Lietuvos tautų atstovų suvažiavime Vilniuje* iškelta *Lietuvos ir Baltarusijos įsteigiamojo susirinkimo Vilniuje* idėja, tiesa, vėl numačiusi galimybę tame pat susirinkime įkurti atskirus Lietuvos ir Baltarusijos autonominius vienetus Rusijos sudėtyje,

c) *Panevėžio suvažiavimas*, 1905 m. gegužės mėn. pabaigoje, numatęs Lenkijos Karalystės ir LDK autonomiją, sudarytą iš 3 ar net 4 (Lenkija, Lietuva, Baltarusija + Ukraina) savarankiškų politinių vienetų; Lietuva buvo suprantama kaip etnografinė (istoriniu požiūriu) Lietuva su Vilniaus seimu⁶;

2) Lietuvos autonomijos etnografinėmis ribomis planai, kuriuos jau seniai puoselėjo LSDP ir LDP ir kuriuos organizuotai iškėlė pirmą kartą *Lietuvių suvažiavimas Vilniuje*, įvykęs 1905 m. kovo 25 (balandžio 7) d. ir reikalavęs sušaukti įsteigiamąjį susirinkimą. Lietuvių suvažiavimu šį susibūrimą galima vadinti tik sąlygiškai, nes jame dalyvavo vos keliasdešimt lietuviškų partijų ir grupuočių atstovų⁹. Šiuos planus iš dalies parėmė ir jau minėti kompromisiniai *Panevėžio suvažiavimo* nutarimai, kuriuose deklaruojama etnografinės Lietuvos kaip savarankiško politinio vieneto samprata koegzistuoja su konfederaciniais

projektams, kuriuos galima įvairiai interpretuoti¹⁰.

Reikia pažymėti, kad etnografinės Lietuvos samprata dažnai būdavo lenkų ir lietuvių kompromiso šaltinis¹¹. Lietuviai etnografinę Lietuvą suprato ne tik kaip kraštą, kurio dauguma gyventojų kalba lietuviškai (etnolingvistinė Lietuva), bet ir kaip istoriškai etnines lietuvių žemes, t.y. Kauno, Suvalkų, Gardino gubernijas, didesnę dalį Vilniaus gubernijos ir nedidelę dalį Kuršo gubernijos. "Krajovcai" dėl tikslių Lietuvos ir Baltarusijos autonomijos ribų nesutarė. Artimiausias etnografinės Lietuvos koncepcijai buvo Lietuvos ir katalikiškos Baltarusijos (Lietuviškos Rusijos) autonomijos projektas, tačiau dalis "krajovcų" reikalavo įtraukti į šią autonomiją ir Vidurio bei Rytų Baltarusiją. Tiesa, didelių nesutarimų tarp "krajovcų", taip pat ir "autonomistų" ratelyje dalyvavusių baltarusių ir žydų dėl atkuriamos istorinės Lietuvos (LDK) teritorijos apibrėžimo nebuvo¹², nes galvota veikti sulig politinėmis aplinkybėmis. Taigi katalikiškos Baltarusijos "įtraukimo" į Lietuvą planai nedaug kuo skyrėsi nuo etnografinės Lietuvos autonomijos reikalavimo ir šiuo pagrindu "autonomistai" neretai išvengdavo aštresnių konfliktų.

Norėtume pažymėti, kad apžvelgėme tik nedidelę Lietuvos politinių jėgų kontaktų, taip pat ir Lietuvos valstybės atkūrimo projektų dalį, būtent, tuos planus, kurie 1905 m. atrodė realūs. 1906-1907 m. tokių projektų buvo kur kas daugiau. Tačiau ir šios medžiagos užtenka, kad suprastume, jog visuotinai priimtino ir išbaigto būsimosios Lietuvos modelio tuomet dar nebuvo, kad prieš "ateidamas" į lietuvių suvažiavimą Vilniuje, savarankiškas lietuvių tautinis judėjimas turėjo bent kelias politines alternatyvas.

Lietuvių suvažiavimas, kongresas ar susirinkimas?
(1905 m. spalio - lapkritis)

Šalia mūsų aptartų dviejų Lietuvos valstybės atstatymo koncepcijų, jau 1905 m. pirmoje pusėje "nejučia" kilo ir trečioji, nors trečiaja ją galima pavadinti tik sąlygiškai. Šios krypties šalininkai taip pat numatė Lietuvos autonomiją

etnografinėmis ribomis, bet propagavo kitokią taktiką šią idėją realizuoti. Pasisakydami už visų Lietuvoje gyvenančių tautų lygias teises ir tuo grįsdami pilietybės institucijos sampratą, jie akcentavo lietuvių etnoso prioritetą atstatant Lietuvos valstybingumą ir reikalavo preventyvių žingsnių, kad tai būtų kuo greičiau įtvirtinta. Tokių pozicijų laikėsi dalis LDP Vilniaus kuopos narių, bandžusių realizuoti šį principą dar bendruose pasitarimuose su "krajovcais", taip pat ir didesnė dalis besiburiančių į partijas tautininkų (tautinių demokratų) ir krikščionių demokratų pakraipos šalininkų¹³. Šios tendencijos, jau pasireiškusios minėtame 1905 m. kovo mėn. *Lietuvių suvažiavime Vilniuje*, išryškėjo ir 1905 m. gegužės mėn. *Lietuvos tautų atstovų suvažiavime Vilniuje*, kuriame lietuviai pasiliko teisę į "visuotinį lietuvių susirinkimą"¹⁴. Tolesnis svarbus žingsnis į lietuvių politinį forumą buvo *Lietuviškųjų partijų suvažiavimas Kaune*, kitaip dar vadintas *Lietuvių inteligentijos suvažiavimu*, įvykęs 1905 m. liepos mėnesį. Šis Suvažiavimas jau pareikalavo į s t e i g i a m o j o l i e t u v i ū s e i m o V i l n i u j e¹⁵. Tačiau toliau rutuliojantis demokratinis procesas visoje Rusijoje ir radikalėjant LSDP, kilo vis didesnių nesutarimų tarp dviejų vyraujančių lietuvių politinių partijų - LSDP ir LDP. Lietuvių politinių jėgų konsolidacijos procesas sulėtėjo, tačiau nesustojo. "Tautos vienytojo" vaidmenį palaipsniui perėmė apie "Vilniaus žinių" dienraštį susibūrę tautiniai demokratai, ypač suaktyvėję 1905 m. rugpjūčio mėn. iš Bulgarijos grįžus J. Basanavičiui. Ši politinė grupuotė (partija ji tapo jau po Lietuvių suvažiavimo - 1905 m. gruodžio mėn.)¹⁶, pasinaudojusi nesutarimais tarp LDP ir LSDP, taip pat jų vidaus ginčais, 1905 m. spalio mėn. ir iškėlė *Lietuvių susivažiavimo Vilniuje*^x idėją (apie

^xSuvažiavimo laikotarpiu (1905 m. - 1906 m.) buvo vartojamas žodis *susivažiavimas*. Todėl tikrasis istorinis pavadinimas yra ne *Lietuvių suvažiavimas Vilniuje*, o *Lietuvių susivažiavimas Vilniuje*. Tiesa, labai retai vartota ir nauja žodžio forma - *suvažiavimas* (žr. Grinius K. 1905-tieji metai // Lietuvos ūkininkas. 1906. I.5(18). Nr. 3. P. 38;

tai plačiau žr. Miknys R., Motieka E. Tautiškoji lietuvių demokratų partija: idėjinės-politinės kūrimosi aplinkybės, // Lietuvių Atgimimo istorijos studijos. 1990. T.1. P.80-126). Tačiau skirtingai nuo ankstesnių sambūrių, kurie iš esmės buvo tik partijų ar organizacijų atstovų susirinkimai, šis is karto buvo numatytas kaip *m a s s i n i s s u v a ž i a v i m a s*, kuriame lietuvių politinių jėgų susivienijimas bendram tikslui - Lietuvos autonomijai - pasiekti turėjo vykti visos tautos atstovų akivaizdoje.

Suvažiavimo idėjos autorius J. Basanavičius* taip aprašo šios idėjos gimimą: "/.../ apmąstant politiškąją Rusijos stovį, man atėjo galvon - ar negalima gi būtų ir lietuviams, sekant rusų pavyzdį, sušaukti Vilniuje mūsų žmonių susivažiavimą, kuriame ir lietuviai patys galėtų viešai savo nuomonę išreikšti viešai apie savo reikalus"¹⁷. Patikslindami pažymėsime, kad įvairūs suvažiavimai Rusijoje nebuvo visuotiniai. J.Basanavičius, matyt, kalba apie Rusijos žemietijų (zemstvy) ir miestų atstovų suvažiavimus, kurie buvo gana populiarūs ir atliko "parlamento" su patariamuoju balsu funkcijas, tačiau nei savo mastu, nei pobūdžiu neprilygo ir negalėjo prilygti sumanytam Lietuvių suvažiavimui.

Savo dienoraštyje J.Basanavičius šį sumanymą fiksuoja tiksliau. Jis rašo, kad spalio 10(23) d. jam atėjo galvon

Metinės lietuvių suvažiavimo Vilniuje sukaktuvės // Naujoji gadynė. 1906.XI.23 (XII.6). Nr. 27; Darbininko kronika // Kova. 1906.II.2. Nr.5, 1906.III.2. Nr.9). Šių žodžių reikšmės nesiskyrė. 1907-1910 m. palaipsniui įsigalėjo žodis *suvažiavimas*. 1910 m. spaudoje tik vieną kartą pavyko rasti, kad būtų vartojamas senesnis žodis - *susivažiavimas*. (Žr. Žinios. Vilnius. Penki metai // Lietuvos ūkininkas. 1910.XI.25(XII.8). Nr. 47. P. 459). Vėliau jis visai nebevertojamas. Todėl prigijo *Lietuvių suvažiavimo Vilniuje* pavadinimas. Straipsnyje daugiausia vartojamas žodis *suvažiavimas*, nors kartais, atsižvelgiant į kontekstą - ir *susivažiavimas*.

*Yra tyrinėtojų, šią idėją priskiriančių kitam tautiniam demokratui - J.Kriaučiūnui (plačiau žr. Motieka E. Didysis Vilniaus Seimas: idėja, iniciatyva, organizavimas // Proskyna. 1990. Nr. 4(7). P. 234), tačiau ir šiuo atveju kalbama apie *Lietuvių suvažiavimą Vilniuje*.

idėja^x "ar nesušaukti Vilniuje "lietuvių susivažiavimo"¹⁸ (pabraukta mano - E.M.). Tačiau įdomi dar viena detalė - tuose pačiuose J. Basanavičiaus tekstuose aptinkame, kad sumanytas Suvažiavimas dar tituluojamas *Lietuvių kongresu Vilniuje*¹⁹. Ypač dėmesį patraukia Suvažiavimo organizatorių nutarimas sudaryti Organizacinį Komitetą (toliau - OK): "Mes, apačioje pasirašiusieji Vilniaus lietuviai, susirinkę spalio mėnesio 19 dieną (s.st. - E.M.), nutarėme išrinkti komitetą, kuris turės sustatyti pakvietimą ant kongreso Vilniuje (pabraukta mano - E.M.) artimiausiame laike apsvarstymui svarbiausiųjų lietuvių tautos politiškujų šio laiko dalykų /.../"²⁰. Tai rodo, kad "kongreso" sąvoka buvo priimtina ne tik J.Basanavičiui, bet ir visai iniciatyvinei grupei. Tačiau sunku tiksliai pasakyti, ar šiuo atveju žodžiai *suvažiavimas* ir *kongresas* vartoti tapačiai, ar jų turinys buvo suvokiamas šiek tiek skirtingai. Apie tai nei J.Basanavičius, nei kiti OK nariai neužsiminė. Todėl mūsų svarstymus reikėtų laikyti hipotetiškais.

Tuo metu žodis *suvažiavimas* reiškė tam tikro teritorinio vieneto kokių nors atstovų (arba tik k o k i ū n o r s a t s t o v ū) susirinkimą, tačiau nebūtinai reiškė valstybinę instituciją. *Kongresas* (lot. susitikimas, susirinkimas), nors iš esmės taip pat reiškė suvažiavimą ar susirinkimą, tačiau dažniau buvo vartojamas kalbant apie tarptautinius santykius ir reiškė platesnį tokio sambūrio mastą (valstybių, tarptautinių organizacijų kongresai ir pan.). Nesigilindami į kitas tuometines žodžio *kongresas* reikšmes (taip vadintas netgi kai kurių valstybių įstatymų leidžiamasis organas) pažymėsime, kad lietuvių politinių partijų ir grupuočių planuose iki 1905 metų rudens *Lietuvių kongreso* reikalavimo neaptinkame. Todėl jau vien savo išskirtinumu tokia formuluotė yra reikšminga. Manome, kad J.Basanavičius *suvažiavimo* ir *kongreso* reikšmes skyrė. Pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį, kad

^xApie tai, kad lemiamą įtaką realizuoti Suvažiavimo idėja turėjo 1905 m. spalio 17d. caro manifestas, rašėme kita proga. (Žr. Motieka E. Didysis Vilniaus Seimas: idėja, iniciatyva, organizavimas // Proskyna, 1990. Nr. 4(7). P. 233-239)

suvažiavimo rengėjai, kviesdami **L i e t u v i ū**, o ne **L i e t u v o s** suvažiavimą, ir taip susiaurindami atstovavimą, vis dėlto turėjo galvoje ne tik **L i e t u v o s l i e t u v i ū**, bet **v i s ū l i e t u v i ū**, gyvenusių Rusijos imperijoje, Prūsijoje ir Amerikoje, suvažiavimą (nors, kita vertus, buvo nerealu laukti Amerikos lietuvių, nes nuo Suvažiavimo datos paskelbimo iki jo pradžios tebuvo likusios trys savaitės). Be to, pats įvykusio *Lietuvių kongreso*, o ne *Lietuvių suvažiavimo* faktas būtų susilaukęs platesnio atgarsio ir padaręs didesnę įspūdį įvairiautei Lietuvos visuomenei, kitoms Rusijos imperijos tautoms, taip pat Europos politiniams sluoksniams, tuomet atidžiai stebėjusiems įvykius Rusijoje. *Lietuvių kongreso* pavadinimas stipriau akcentavo lietuvių tautos subrendimą politiniam gyvenimui, taip pat būsimos akcijos visuotinumą ir išskirtinumą. *Kongresas* - tai didelis suvažiavimas, toks, kokio dar nebuvo.

Kyla klausimas, kodėl Suvažiavimo rengėjai atsisakė *kongreso* ir paliko pirminį pavadinimą - *suvažiavimas*. Jau buvo rašyta, kad orientuotasi į visų lietuvių politinių jėgų, kultūrinių ir ekonominių organizacijų, socialinių sluoksnių ir grupių suvažiavimą. Vis dėlto atvykusiųjų didžiumą turėjo sudaryti gausiausio Lietuvos socialinio sluoksnio - valstietijos - atstovai. Todėl, matyt, galvota, kad viešajame gyvenime retai vartotas žodis *kongresas* lietuvių valstiečiams bus nesuprantamas ir apsiribota *suvažiavimu*. Antra vertus, galbūt *kongreso* atsisakyta ir todėl, kad žodis *suvažiavimas* galėjo mažiau kristi į akį vietinei caro administracijai. Žinoma, šios dvi prielaidos spekuliatyvios, nes jas patvirtinančių konkrečių rašytinių duomenų neradome. *Lietuvių kongreso* pavadinimas spaudoje figūravo labai retai²¹ ir visuomenėje neprigijo, nors J. Basanavičius jį greta kitų vartojo ir Suvažiavimo dienomis²². Tiesa, 1907 m. M. Rėmeris (Römeris, Römer), taip pat, šalia daugybės suvažiavimo pavadinimų, neužmiršo ir *Lietuvių kongreso (kongres litewski)*²³. Be visa to, kas pasakyta, nereikėtų pamiršti, kad J. Jablonskis tada jau grynino lietuvių kalbą, o *kongresas* - juk svetimas žodis.

Lietuvių suvažiavimo OK 1905 m. spalio 22 ir 27 (lapkričio 4 ir 9) d. posėdžiuose priimtame "Atsišaukime į lietuvių tautą" buvo tiksliai nurodyta, kad šaukiamas *Lietuvių su[si]važiavimas Vilniuje*²⁴. Atsišaukimas buvo suformuluotas aiškiai ir turėjo būti suprantamas visai lietuvių visuomenei. Negalėjo kilti jokių abejonių dėl rengiamo Suvažiavimo visuotinumui. Faktinis tautinių demokratų spaudos organas "Vilniaus žinios", tapęs OK tribūna, beveik kiekviename numeryje primindavo apie jį, visur akcentuodamas pilną pavadinimą. Kaip santrumpa dažniausiai vartota *suvažiavimas*²⁵.

Tačiau daug kas abejojo, ar pavyks sušaukti tokio masto renginį. Šitaip buvo nusiteikusi socialdemokratų partijos vadovybė ir dalis Lietuvių demokratų partijos²⁶. Tokios abejonės atsispindėjo ir spaudoje. Greta *suvažiavimo* būsimasis susibūrimas vadintas ir *Lietuvių susirinkimu* arba tiesiog *susirinkimu*. Dažnai žodžiai *suvažiavimas* ir *susirinkimas* vartoti tapačia reikšme²⁷. Netgi "Atsišaukime į lietuvių tautą" jie pavaduoja vienas kitą²⁸. Bet kai kuriuose straipsniuose ar žinutėse kalbama išimtinai tik apie *Lietuvių susirinkimą* (arba "*Lietuvių susirinkimą*", t.y. su kabutėmis)²⁹.

1905 m. lietuvių susirinkimų būta nemažai, todėl natūralu, kad kai kuriems visuomenės veikėjams galėjo atrodyti, kad šis šaukiamasis Suvažiavimas, nors kiek ir gausesnis, labai nesiskirs nuo ankstesnių. Tačiau tokie atvejai buvo reti. Rengiant Suvažiavimą, - 1905.X.19-XI.20 (XI.1 - XII.3) prigijo *Lietuvių suvažiavimo Vilniuje* pavadinimas. Taip buvo užrašyta jo programoje ("I Lietuvių susivažiavimas Vilniuje. Lapkričio 21-22 (Gruodžio 4-5) d. Programa")³⁰, taip pat galų gale formulavo ir LSDP savo išleistoje programoje, kurią platino tarp atvykusių lietuvių delegatų ("susivažiavimo programa statoma Lietuvos Socialdemokratų Partijos")³¹.

Buvo ir kitų pavadinimo modifikacijų, pvz., J. Kriaučiūno vartotas - *Lietuvių tautos suvažiavimas*³², tačiau semantiškai nuo oficialaus jis nesiskyrė. Galima atkreipti dėmesį į J. Basanavičiaus pasakymą, kad "/.../ suvalkiečių susirinkimas /.../ sutvirtino mano idėją apie visos Lietuvos

(pabraukta mano - E.M.) atstovų susivažiavimą"³³. Tačiau panašu, kad *Lietuvos atstovų suvažiavimo* formuluotė taip pat funkcionavo kaip sinonimas, nes, išskyrus šį atvejį, J. Basanavičius visada, kartu ir tame pat tekste, būsimąjį renginį vadino *Lietuvių suvažiavimu* arba *Lietuvių kongresu*.

Taip pat galima atkreipti dėmesį į *Visuotinio lietuvių suvažiavimo*³⁴ ir *Visuotinio lietuvių susirinkimo*³⁵, *Vilniaus suvažiavimo*³⁶ pavadinimus. Tačiau tai, matyt, galima laikyti laisva interpretacija, nes visi šie liudijimai tėra informacinės žinutės, nors ir parodantys būsimą suvažiavimo išskirtinumą.

Taigi per trumpą vieno mėnesio laikotarpį (1905 m. spalio pab. - lapkričio pab.) tautiniams demokratams pavyko sutelkti lietuvių politines jėgas ir apskritai visą lietuvių visuomenę. Iškėlus Lietuvių suvažiavimo Vilniuje idėją ir sukūrus prielaidas sėkmingai ją realizuoti, iš dalies buvo atsribota nuo nelietuviškos Lietuvos visuomenės dalies. Tai reiškė, kad Lietuvos etnopolitinė integracija bus vykdoma kitaip, negu įsivaizdavo LSDP ir iš dalies LDP, propagavusios **S t e i g i a m o j o s e i m o** primatą. Tapo aišku, kad Lietuvos autonomijos ir Steigiamojo seimo likimas iš esmės priklausys nuo būsimąjo lietuvių forumo (be abejo, ne mažesnę reikšmę turėjo ir caro valdžios pozicija, bet ji buvo "stebėtina!" palanki būsimam Suvažiavimui). Lietuvių etnoso politinė integracija ir kartu savarankiškų etnopolitinių tikslų deklaravimas, būtent tai, ko siekė Suvažiavimo organizatoriai, turėjo nulemti ir Lietuvos Steigiamojo seimo pobūdį.

To visai nereikėtų suprasti, kaip kitų Lietuvoje gyvenusių tautų interesų ir valios ignoravimo. Priešingai, OK suprato, kad į Suvažiavimą atvyks ir kitų tautų atstovai (nereikėtų užmiršti ir "lenkiškai kalbančių lietuvių", kaip subetninės grupės) ir buvo nutaręs, kad referatai Suvažiavimui gali būti parašyti bet kuria kalba (žr. Basanavičius J. *Vilniaus Seimo medžiaga*. L. 23).

Šiame kontekste gana reikšmingas Lietuvių suvažiavimo **V i l n i u j e** akcentavimas, nurodęs ne tik **L i e t u v o s**, bet ir **l i e t u v i ū** kultūrinį ir politinį centrą, kuriuo Vilnius palaipsniui tapo per

1895-1905 m. laikotarpį. Vadinas, tai jau buvo ne tik svarstymai apie Vilnių, kaip Lietuvos sostinę, bet ir esamos padėties konstatavimas.

Pirmasis lietuvių tautos atstovų suvažiavimas Vilniuje (1905 m. gruodžio pradžia)

Nors šis straipsnis nėra skirtas Lietuvių suvažiavimo aprašymui, tačiau trumpai paminėsime keletą smulkmenų. Suvažiavimas sutraukė apie 2000 dalyvių iš visos Lietuvos, lietuvių kolonijų Rusijoje, taip pat iš Prūsijos. Istoriografijoje pabrėžiama, kad jame dalyvavo įvairių socialinių sluoksnių ir grupių atstovai: inteligentai, valstiečiai, dvarininkai, kunigai, darbininkai, amatininkai. Tačiau darbininkų ir amatininkų ten buvo nedaug. Didesnė jų dalis priklausė LSDP. Todėl jie savo socialinio sluoksnio interesus išreiškė tiek, kiek juos bandė kelti LSDP. O ji Suvažiavime dalyvavo kaip viena iš lietuvių politinių partijų. Be to, reikėtų pabrėžti, kad jai vadovavo lietuvių inteligentai. Kunigus ir dvarininkus (jų seime dalyvavo po keliasdešimt) neabejodami priskirsime inteligentijai, tiktai pažymėsime, kad dvasininkija (krikščionys demokratai) užėmė gana aktyvią poziciją ir reiškėsi kaip sudėtinė lietuvių politinės struktūros dalis, o dvarininkija, nors ir turėjusi specifinių luominių interesų, Seimo metu buvo gana pasyvi ir laikėsi delsimo taktikos. Matyt, tai nulėmė tas faktas, kad net Suvažiavime dalyvavusieji dvarininkai išreiškė skirtingas etnopolitines tendencijas: nuo unijos tradicijų su Lenkija atkūrimo iki lietuvių savarankiškų politinių tikslų iškėlimo. Be to, dvarininkus jaudino ir žemės klausimas, buvęs vienas iš 1905 m. revoliucijos variklių visoje Rusijoje. Taigi Suvažiavime gausiausiai buvo atstovaujami du socialiniai sluoksniai: 1) i n t e l i g e n t i j a, sudariusi mažesnę suvažiavusiųjų dalį; tik nedidelė jos dalis buvo rinkta valsčiuose ar parapijose, nes OK kvietė atvykti į Suvažiavimą visus inteligentus, nereikalaudamas kokių nors rinkėjų įgaliojimų; 2) v a l s t i e t i j a, atstovavusi savo valsčiams ar parapijoms, sudarė didesnę dalį suvažiavusiųjų. Taip

sąlygiškai suskirstę lietuvių visuomenę, pažymėsime, kad didesnę inteligentijos dalį sudarė politinių partijų ar grupuočių atstovai. Kaip žinome, tuomet šalia dviejų anksčiau susikūrusių partijų - LSDP ir LDP - kūrėsi Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimas (LKDS), Tautiškoji lietuvių demokratų partija (TLDP), Lietuvos valstiečių sąjunga (LVS; ji kūrėsi kaip autonominė LDP organizacija). Stipriai politizuota buvo ir Lietuvių mokytojų susivienijimo (LMS) veikla.

Lygindami inteligentijos ir valstietijos požiūrį į Suvažiovimą, galime atrasti nemažai skirtumų. Be abejo, čia reiktų detalizuoti, į kokią Suvažiovimą: būsimą, vykstantį ar buvusį? Taip formuluoti klausimą galėtume ir kalbėdami apie kitų Lietuvoje gyvenusių tautų ir vietinės caro administracijos požiūrį į lietuvių forumą. Paskelbus apie organizuojamą Suvažiovimą, kitatautei inteligentijai tai didelio įspūdžio nepadarė, nes tuo metu Vilniuje įvairių susibūrimų, pasitarimų, demonstracijų buvo apstu. Vietinė caro administracija, priešingai, šiuo Suvažiovimu labai domėjosi ir kliūčių jam nedarė³⁷. Tą patį galima pasakyti ir apie paties Suvažiovimo laikotarpį, t.y. lapkričio 21-22 d. (s.st.), kai visas Vilnius buvo nustebintas "lietuvių antplūdžio", bet ne daugiau³⁸, o Vilniaus generalgubernatorius per savo agentus buvo labai gerai informuotas apie visas Suvažiovimo peripetijas³⁹.

Tuo tarpu Lietuvos kaime dažniausiai Lietuvių suvažiovimo ir Steigiamojo seimo idėjos nebuvo skiriamos⁴⁰. Lietuvių suvažiovimas buvo suprantamas kaip "lietuvišką valdžią" įteisinti akcija arba kaip to įteisinimo pradžia, pirmasis jo etapas. Suvažiovimo metu šis miglotas valstietijos supratimas taip pat vyravo. Tačiau ir ji suprato, kad apie Lietuvos nepriklausomybę dar nebus svarstoma, kad kol kas reikalaujama tik Lietuvos autonomijos Rusijos imperijos sudėtyje. Aišku, šis sluoksnis negalėjo žinoti visų Lietuvos autonomijos svarstymo ir politinės kovos subtilybių. Nors prasidėjus 1905 m. revoliucijai Lietuvos kaimiečių sąmonė stipriai kito, kalbėti apie valstietijos savirefleksijos galimybes iki Lietuvių suvažiovimo, be abejo, dar sunku. Šią ypatybę galėjo turėti nebet pavieniai

valstiečiai, aktyviai išitraukę į politinę veiklą. Tačiau svarbesnis dalykas, kad prieš Suvažiavimą ir jo metu netgi nevienodas paties Suvažiavimo uždavinių ir reikšmės supratimas neardė lietuvių inteligentijos ir valstietijos, kaip to paties etnosocialinio organizmo dalių, vienovės.

Lietuvos kaime, matyt, taip ir liko nepastebėta, kad prieš pat Suvažiavimą kiek pakito jo pavadinimas. Suvažiavimo organizatoriai, matydami, kad būsiamasis renginys dėl daugelio priežasčių neturės juridinio pagrindo ir bus labiau organizuojamojo pobūdžio, išleido Suvažiavimo programą ir dalyvių korteles, kurios kvietė į "I (Pirmąjį - E.M.) Lietuvių susivažiavimą Vilniuje"⁴¹.

Politinė situacija Rusijoje buvo sudėtinga: laukta stambių finansinių Vakarų valstybių injekcijų politinei ir ekonominei Rusijos reformai; vyko įnirtinga kova tarp kardinalių ir nuosaikių reformų šalininkų, buvo aktyviai diskutuojama dėl Rusijos "autonomizavimo" projektų, konstruktyvesnis tapo valdančiųjų ir demokratinių sluoksnių dialogas ir t.t.

Tuomet dar nežinota, kad Rusijoje 1906 m. nugalės nuosaikiųjų reformų šalininkai. Todėl šis pavadinimo pakoregavimas buvo logiškas. Po *Pirmojo* galėjo įvykti *Antrasis, Trečiasis Lietuvių suvažiavimai*, o galbūt iš karto - autonominės *Lietuvos Steigiamasis seimas*. Situacija buvo permaininga, ir niekas, netgi "didysis projektuotojas", Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkas grafas S.Vitė, nežinojo, kaip klostysis įvykiai.

Taigi Suvažiavimas jau susirinko kaip *Pirmasis lietuvių suvažiavimas Vilniuje*. Taip pažymėjo ir J.Basanavičius savo kreipimesi į Suvažiavimo dalyvius 1905 m. lapkričio 21 d. (gruodžio 4 d.), kuriame jis taip pat dar kartą pabrėžė, jog prasidėjo *Lietuvių tautos suvažiavimas*⁴².

Dabar sunku tiksliai nustatyti, kaip vadino šį renginį j o m e t u kiti Suvažiavimo dalyviai. Vėliau parašytuose atsiminimuose randame daug variantų, tačiau nereikia užmiršti, kad jie buvo rašyti jau susiklosčius istoriografijos stereotipams. Todėl vyravo *Didžiojo Vilniaus seimo, Vilniaus seimo, seimo* (santrumpa) ir labai retai - *suvažiavimo pavadinimai*. Tačiau nereikėtų užmiršti, kad po Suvažiavimo

dar kurį laiką *Lietuvių suvažiavimo Vilniuje* pavadinimą vartojo patys jo organizatoriai⁴³. Kad suvažiavimo metu vyravo šis titulas, patvirtina ir kiti duomenys. Oficialusis Suvažiavimo sekretorius L.Gira, užrašinėjęs jo dalyvių pasakytas kalbas ir dar Suvažiavimo metu pradėjęs skelbti tų kalbų santraukas "Vilniaus žiniose", savo tęstinį straipsnį pavadino "Lietuvių suvažiavimas Vilniuje"⁴⁴. *Didžiojo Vilniaus seimo* ar *Vilniaus seimo* vardų to meto spaudoje neradome. Be to, tas pats L.Gira, o kartu ir tada buvęs LDP nariu A.Rucevičius bei vienas LVS kūrėjų J.Gabrys-Paršaitis yra akcentavę, kad *seimu* šį Suvažiavimą antrąją jo dieną pirmasis pavadino Prūsijos lietuvių atstovas J.Vanagaitis⁴⁵, pasakęs Suvažiavime pasveikinamąją kalbą. Kaip teigė J. Vanagaitis, jam esą "malonu apsilankyti pirmame Lietuvių Seime" (pabraukta mano - E.M.)^x, tačiau vėlgi, atidžiau patyrinėję, pamatysime, kad šie laurai priklauso ne tik J. Vanagaičiui. Dėmesį patraukia Amerikos lietuvių sveikinimai Suvažiavimo dalyviams, išsiųsti, be abejo, dar prieš Suvažiavimą: "Lai gyvuoja Lietuvos Seimas!" "Linkime kuo didžiausios pasekmės Lietuvos atstovams!"⁴⁶ (pabraukta mano - E.M.). Tose pačiose telegramose Suvažiavimas įvardijamas ir kitaip: *Pirmasis seimas Vilniuje*, *Seimas Lietuvos Vilniuje*, *Lietuvių seimas*. Tapačiai dažniausiai vartojama santrumpa *seimas*, kiek rečiau - *suvažiavimas* ar *susirinkimas*⁴⁷.

Taigi Suvažiavimo pavadinimas kinta: 1) *seimas* imamas vartoti vietoje *suvažiavimo*, 2) akcentuojamas *L i e t u v o s*, nors kartais ir *L i e t u v i ū* seimas. Kartu ir *Pirmasis suvažiavimas* tampa *Pirmuoju seimu*.

Prieš pradėdami nagrinėti "seimo" sąvokos atsiradimo ir įsitvirtinimo priežastis, turėtume atkreipti dėmesį dar į vieną aplinkybę. Jau priėmus Suvažiavimo nutarimus

^xJ.Gabrys-Paršaitis tvirtino, kad J.Vanagaitis Suvažiavimą pavadinęs *Pirmuoju L i e t u v o s seimu*. Vis dėlto, mūsų nuomone, reikėtų pasikliauti Suvažiavimo dalyvių kalbas stenografavusio L.Giros ir A.Rucevičiaus teiginiu (*Pirmasis l i e t u v i ū seimas*). Juolab, kad J.Gabrys-Paršaitis apie tai rašė 1936 m. ir galėjo būti kai kuriuos dalykus primiršęs.

ir baigus jo darbą, Prezidiumas pavedė grupei jaunų politinių veikėjų šiuos nutarimus atspausdinti. Dauguma jų priklausė Suvažiavimo dienomis baigta kurti LVS. Jau baigiant ruošti dokumentą spausdinti J.Gabrys, Pr.Klimaitis, L.Gira, E.Galvanauskas ir J.Jasaitis susiginčijo, kaip "pakrikštyti" Suvažiavimo nutarimus*. Vieni siūlė *Vilniaus suvažiavimo*, kiti - *Vilniaus seimo*, o tretii - *Pirmojo lietuvių tautos atstovų suvažiavimo* pavadinimus. Laimėjo trečiasis variantas⁴⁸. "Vilniaus žiniose" buvo paskelbta: "Pirmojo Lietuvių Tautos Atstovų susivažiavimo nutarimai, priimti viešuose posėdžiuose lapkričio 21 ir 22 (gruodžio 4 ir 5 d.) 1905 m."⁴⁹. Taip grupei jaunų žmonių per ginčą pavyko išsaugoti autentišką Suvažiavimo pavadinimą. Tiesa, jis jau nebuvo visiškai autentiškas, nes skelbėsi *Lietuvių tautos atstovų suvažiavimu*. Šis skirtumas, aišku, nėra esminis, tačiau t a u t o s a t s t o v a v i m o akcentavimas jau reiškia aliuziją į Suvažiavimo visuotinumą, taip pat į j o n u t a r i m ų k a i p t a u t o s v a l i o s a u k š č i a u s i o s i š r a i š k o s t e i s é t u m a. Pakartosime: tai nėra juridinio pagrindo konstatavimas, o tik užuomina į tai. Suvažiavimas suprato esąs n e t i k r a s s e i m a s. Tai vėliau akcentavo ne vienas jo dalyvis. Pavyzdžiui, vienas Suvažiavimo prezidiumo narių, LSDP atstovas St. Kairys, diskutijose dėl žemės valstiečiams nesuprantant, kodėl Suvažiavimas negalys nieko išspręsti, ilgai aiškino, kad šią problemą spręs t i k r a s i s s e i m a s⁵⁰. Taigi galima teigti, kad šis naujasis ilgesnis pavadinimas buvo reikšmingesnis ir tikslesnis už kitus du (*Vilniaus suvažiavimas*, *Vilniaus seimas*). Bent jau Rusijos visuomenei jis turėjo padaryti didesnę įspūdį. Be to, nenusižengta ir istorinei tiesai - tai iš tiesų buvo lietuvių tautos atstovų suvažiavimas. Juk net Suvažiavimo organizatoriai nesitikėjo, kad lietuvių visuomenė bus atstovaujama taip plačiai. Todėl visai logiška, kad "kuklesnis" *Lietuvių*

*Nutarimuose vyravo *Lietuvių suvažiavimo Vilniuje* pavadinimas

suvažiavimo vardas, pasibaigus pačiam renginiui ir supratus jo mastą bei reikšmę, transformavosi į naują. Ši nauja formuluo­­tė - tai ne tik minėtų penkių politinių veikėjų nuopelnas. Kiek žinome, prieš ją vėliau neprotestavo nė viena politinė grupuotė ar pavieniai asmenys.

Galime konstatuoti, kad prieš Suvažiavimą ir jo dienomis vyravo *Lietuvių suvažiavimo Vilniuje* pavadinimas, nors kartais kiek modifikuotas (*Pirmasis Lietuvių suvažiavimas, Pirmasis lietuvių tautos atstovų suvažiavimas* ir kt.). Nors šie pakeitimai ir papildymai nebuvo esminiai, tačiau jų reikšmių niuansai suteikia šiek tiek informacijos apie patį Suvažiavimą ir požiūrį į jį. Kiti pavadinimai arba neprigijo (*Lietuvių susirinkimas Vilniuje, Lietuvių kongresas Vilniuje* ir t.t.), arba dar tik formavosi (*Vilniaus seimas, Lietuvių seimas* ir t.t.).

Suvažiavimas ar seimas?

(1905 m. gruodis - 1906 metai)

1905 m. pabaigoje - 1906 m. kristalizavosi požiūris į neseniai įvykusį Lietuvių suvažiavimą. Todėl natūralu, kad nevienodai buvo suprantama jo reikšmė. Kitatautės Lietuvos visuomenės, kaip ir prieš Suvažiavimą, ar jo metu, pats Suvažiavimo faktas labai nenustebino. M. Biržiškos teigimu, lenkai (M. Biržiška skyrė lenkus nuo "lenkiškai kalbančių lietuvių") laikė normaliu dalyku, kad lietuviai susirinko senojoje sostinėje Vilniuje⁵¹. Tačiau platesnių komentarų nebuvo. Kai kurie rusų ir lenkų laikraščiai, trumpai papasakoję apie Suvažiavimą ir išspausdinę jo nutarimus, jį titulavo visu pavadinimu - Lietuvių suvažiavimas Vilniuje (*Съезд литовцев в Вильне, Zjazd litewski w Wilnie*)⁵².

Naujoji vietinė caro administracija, kaip ir senoji (generalgubernatorius Frezė buvo atleistas tuoj po Suvažiavimo), suprato Suvažiavimo reikšmę ir jo įtaką etnopolitiniams procesams tiek Lietuvoje, tiek ir visame "Šiaurės Vakarų krašte". Tikslai senoji buvo palanki lietuviams ir netrukdė sušaukti Suvažiavimo, o naujoji išsyk pradėjo masines represijas, kurios mažiau palietė lietuvių politinių

partijų narius, kiek labiau - valstietiją, o ypač skaudžiai - kad ir negausiai Suvažiavime dalyvavusius Lietuvos bajorus⁵³.

Neviešuose caro administracijos raštuose 1905 m. pabaigoje - 1906 m. Suvažiavimas dažniausiai buvo vadinamas *Lietuvių suvažiavimu Vilniuje* (Съезд литовцев в Вильне, литовский съезд, Виленский литовский съезд)⁵⁴. Tačiau neretai - *Vilniaus seimu* (Виленский сейм; pvz., žandarų agentūros liudijimas apie tai, kaip Lietuvių suvažiavimą mitingo metu pavadino Vabalninko provizorius J. Matulis; datuota 1905.XI.16, taigi dar prieš Suvažiavimą)⁵⁵, "*Vilniaus seimu*" ("Виленский сейм", 1906.01.10)⁵⁶, *Lietuvių seimu Vilniuje* (Литовский сейм в Вильне, 1906.02.16)⁵⁷. Reikėtų pažymėti, kad ši pavadinimų skalė atsispindi ir liudininkų, ir žandarų agentūrų parodymuose, taip pat žandarų valdybos, policijos departamento, gubernatorių ar generalgubernatoriaus kanceliarijų raštuose⁵⁸. Tačiau mūsų problemos požiūriu svarbiausia, kad Suvažiavimas *seimu* jau retkarčiais pavadinamas prieš pat jį ir jam vos pasibaigus: pats faktas, kad *seimo* pavadinimą vartoja vietinės caro administracijos pareigūnai, liudija, jog tarp lietuvių jis buvo plačiau ar siauriau paplitęs. Šie argumentai bus svarbūs toliau aiškinantis Didžiojo Vilniaus seimo pavadinimo genezę. Kokių nors paralelių tarp to, kokį vaidmenį skyrė Suvažiavimui caro administracijos atstovai ir kaip jie jį vadino, matyt, sunku būtų surasti. Be to, nereikia užmiršti, kad slaptosios tarnybos į globalinių tautos fenomeno problemų aptarimus retai įsiveldavo. Suvažiavimo problema jas irgi domino tik Rusijos politinės strategijos ir taktikos požiūriu. Todėl stengtasi ištrinti iš tautos atminties ir paties Suvažiavimo (ar Seimo) faktą, ir jo vardą. Iki pat I pasaulinio karo cenzūra kontroliavo, kad joks Suvažiavimo (ar Seimo) paminėjimas nepatektų į legalios lietuviškos spaudos puslapius (nors ne visada jai tai pavykdavo). Todėl 1906-1914 m., būtent tada, kai dar buvo šilti Suvažiavimo dalyvių atsiminimai, randame tiek mažai žinių apie jį.

Po Suvažiavimo tarp lietuvių dar kurį laiką vyravo oficialus pavadinimas - *Lietuvių suvažiavimas Vilniuje*

arba *Pirmasis lietuvių suvažiavimas Vilniuje*^x. Taip formuluojama J. Basanavičiaus, L. Giros⁵⁹, J. Gabrio-Paršaičio⁶⁰, J. Vileišio (*Pirmasis tautos atstovų suvažiavimas*)⁶¹ ir kitų autorių Lietuvoje išspausdintuose straipsniuose, tą patį randame ir Amerikos, Prūsijos, Latvijos lietuvių periodinėje spaudoje⁶². Tiesa, Amerikoje leista "Kova" apgailestavo, kad "/.../" nebuvo tai Lietuvių tautos atstovų susivažiavimas (pabraukta mano - E.M.), kaip skelbėsi", neva todėl, kad jame dalyvavo nedaug tikrų darbo žmonių⁶³.

Šiame kontekste ypač išsiskyrė vieno LDP lyderių P. Višinskio straipsnis "Lietuvos ūkininke" - "Pirmutinis Didysis Lietuvių suvažiavimas Vilniuje"⁶⁴. Šis darbas buvo parašytas tuoj po Suvažiavimo. Tai pirma išsami Suvažiavimo ir jo nutarimų analizė. Straipsnis pateiktas taip, kad būtų suprantamas visiems lietuvių visuomenės sluoksniams. P. Višinskis pažymėjo esminius įvykusio Lietuvių suvažiavimo ir būsimojo Lietuvos Steigiamojo seimo skirtumus, pabrėždamas, kad į būsimąjį Seimą "/.../" turėtų patekti visų Lietuvoje gyvenančių tautų atstovai, turėtų dalyvauti jame ir žydai, ir lenkiškai kalbantieji žmonės "/.../"⁶⁵. Šie P. Višinskio samprotavimai dar kartą parodo, kad lietuvių inteligentija, politinės partijos puikiai suvokė Suvažiavimo pobūdį ir tikslus.

Kadangi straipsnis rašytas iškart po Suvažiavimo, P. Višinskis dar vadino jį *pirmuoju*. Terminas *suvažiavimas*, o ne *seimas* reiškia ne tik tai, kad P. Višinskis jį skyrė nuo tikro seimo, bet ir patvirtina teiginį, kad terminas *seimas* tuo metu dar nebuvo plačiau prigijęs. Kitas intriguojantis dalykas - Suvažiavimas pirmą kartą pavadinamas *didžiuoju*. O juk jis buvo tik pasibaigęs, dar

*Nauji pavadinimai, savo semantika panašūs į prieš Suvažiavimą vartotą *Lietuvių susirinkimas Vilniuje*, buvo: *Lietuvių susiejimas Vilniuje* (Сходка литовцев в Вильне; Plungės klebono raštas vyskupui M. Paliulionii 1905.XII.4 // VIA. F.696. Ap.2. B.327. L.75), *Lietuvių mitingas Vilniuje* (Митинг литовцев в Вильне; Mažeikių kuratoriaus kun. F. Meškausko raštas vyskupui M. Paliulionii 1905.XII.15 // Ten pat. L. 138), *Čionykščio krašto atstovų susirinkimas* Vilniuje (Собрание представителей здешнего края в Вильне; Salantų kunigo raštas vyskupui M. Paliulionii. 1905.XII.1 // Ten pat. L. 68.

net nebuvo aiškus jo poveikis Lietuvos žmonėms. P.Višinskis buvo vienas iš tų, kurie skeptiškai žiūrėjo į būsimą Suvažiavimą, su didžiuliu atsidavimu ir aistra - į vykstantį⁶⁶ ir didžiudamasis savo tauta - į praėjusį. Netgi daugelį patyrusių tautinio sąjūdžio dalyvių tiesiog pribloškė Suvažiavimo mastas. Todėl Lietuvių suvažiavimą *didžiuoju* galėjo pavadinti bet kuris jo dalyvis. Galbūt ir pavadino. Kitas dalykas, kad tai nebuvo užfiksuota. Tačiau reikšmingas jau pats faktas, kad toks prityręs politinis veikėjas kaip P.Višinskis nedvejodamas Suvažiavimą tituluoja *didžiuoju*. Jis tampa dar reikšmingesnis, kai matome, kad žodis *didysis* pasidaro neatskiriama Suvažiavimo (ir Seimo) pavadinimo dalis. Nuo šiol jis (tiesa, per 1906 m. įsigali ne *Didžiojo suvažiavimo*, o *Didžiojo Vilniaus seimo* pavadinimas) ženklina Lietuvių suvažiavimo išskirtinumą, jo unikalumą kitų, netgi ne mažiau reikšmingų lietuvių tautai istorinių įvykių fone. *Vilniaus seimo* ar *Vilniaus suvažiavimo* pavadinimai šito rodyti negalėjo, nes kaip jau minėta, jų analogų 1905 m. buvo nemažai; vėliau dar pagausėjo.

Bet grįžkime, gal kiek ir vėluodami, jau išdėstę dalį argumentų, prie tokio klausimo: kuo skyrėsi žodžių *suvažiavimas* ir *seimas* reikšmė? Juolab, kad *seimas* palaipsniui vis labiau prigijo. Deja, kaip tai vyko, nėra tiesioginių rašytinių duomenų, galime tik spekuliuoti.

Pirma, tuo metu *s e i m a s* apskritai buvo suprantamas kaip renkamasis aukščiausios valstybinės valdžios organas (= parlamentas). XX a. pradžios lietuvių visuomenėje seimo samprata dar tik formavosi ir buvo susijusi su Lietuvos valstybingumo atstatymo problema. Aišku, į šį reiškinį reikėtų žiūrėti diferencijuotai, nes Lietuvos bajorijai, išsaugojusiai senosios LDK etnopolitines tradicijas, seimo samprata buvo neatskiriama nuo jos politinės (pilietinės) savimonės. Čia kalbama apie savarankiško lietuvių tautinio judėjimo, siekusio patraukti į savo pusę ir Lietuvos bajoriją, naujai besiformuojančias politines tradicijas. Pats seimo, kaip būsimos autonominės Lietuvos aukščiausio valdžios organo, idėjos akcentavimas, matyt, iš dalies buvo nulemtas senosios, bajoriškiosios

Abiejų Tautų Respublikos istorinių tradicijų - LDK ir Lenkijos Karalystės aukščiausias valdžios organas buvo seimas.

Antra. Daugelio civilizuotų šalių aukščiausias valdžios organas taip pat buvo vadinamas *seimu*. Vykstant demokratėjimo procesams, buvo orientuojamasi į Europos valstybių modelį. To meto spaudoje ("Varpas", "Ūkininkas", "Vilniaus žinios") aptinkame nemažai medžiagos apie Vakarų Europos valstybių seimus ar parlamentus. Taip pat nereikėtų užmiršti, kad panašioje į lietuvius padėtyje atsidūrusios Austrijos-Vengrijos valstybės pavergtos tautos, priklausomai nuo jų statuso imperijoje, turėjo autonomiją ar savivaldą, kartu savo žemių seimus: Vengrijos, Kroatijos, Galicijos ir t.t. krašto s e i m a i. Panašiai buvo ir su oficialiai "istorinių tautų" statuso nepraradusiomis Suomija ir Lenkija. Autonominė Suomija turėjo savo s e i m a, o lenkai 1905 m. projektavo autonomiją Rusijos imperijos sudėtyje su įstatymus leidžiančiu seimu Varšuvoje. Seimo lozungą aptinkame ir Gudijos autonomistų planuose⁶⁷. Netgi lietuvių spaudoje 1905 m. būsimoji Valstybės Dūma buvo vadinama *Ciesorystės seimu* (žr. Vilniaus žinios. 1905 m.).

Trečia. Lietuvos steigiamojo seimo idėja jau buvo gana plačiai išreklamuota, o valstiečiai, apie tai jau užšiminta, netgi neskyrė Steigiamojo seimo nuo Lietuvių suvažiavimo.

1905 m. Steigiamojo seimo Vilniuje idėją aktyviai skleidė LSDP, o iš dalies ir LDP⁶⁸. LSDP išspausdino gausybę atsišaukimų, propaguojančių *Steigiamąjį seimą Vilniuje* (arba *Seimą Vilniuje*)⁶⁹. Tai irgi prisidėjo prie to, kad *seimo* terminas taptų populiarus periodinėje spaudoje, taip pat patektų į agitatorių, veikusių Lietuvos kaime, propagandinį arsenalą. Tiesa, Steigiamojo seimo idėjos autorystės nereikėtų beatodairiškai priskirti Lietuvos socialdemokratams, nes tai buvo Rusijos demokratinių jėgų iškelto *Steigiamojo susirinkimo* (Учредительное собрание) reikalavimo transformacija. Tačiau tai nereiškė, kad buvo aklaai kopijuojami politinės veiklos orientyrai ir taktinės kovos priemonės. Tai liudija ir termino *seimas*, o ne *susirinkimas* vartojimas. Be to, *Lietuvos steigiamasis seimas* turėjo fiksuoti Lietuvos politinį statusą ir nubrėžti tolesnio

Lietuvos konstituavimosi perspektyvą.

Šalia *Steigiamojo seimo*, populiaru buvo ir Lietuvos demokratiško *seimo Vilniuje* idėja. *Seimas Vilniuje*, skirtingai nuo *Steigiamojo seimo*, buvo suprantamas kaip nuolatinis autonominės Lietuvos įstatymų leidžiamasis organas. *Lietuvos seimo Vilniuje* reikalavimą aptinkame partijų dokumentuose. Lietuvos valsčių ar kaimų į Lietuvos suvažiavimą siųstuose nutarimuose ar peticijose⁷⁰. Tai, matyt, daugiausia pasitarnavo, kad Lietuvoje po Suvažiavimo paplistų *Vilniaus seimo* pavadinimas.

Kaip sakyta, Amerikos lietuviai ir J.Vanagaitis gana drąsiai lietuvių forumą vadino *Pirmuoju lietuvių seimu*. *Seimu Lietuvos Vilniuje* ir pan. Sprendžiant iš šaltinių jų paveikti suvažiavimo šeiminkai *seimą* pradėjo vartoti šiek tiek vėliau. Tačiau galimas daiktas, kad prieš Suvažiavimą ar jo metu *seimu* jis buvo vadinamas dažniau, negu galima spręsti iš rašytinių šaltinių. Pavyzdžiui, L.Gira teigia, kad " daugelyje Lietuvos vietų" žmonės dar prieš Suvažiavimą vadino jį "*lietuvišku seimu*"^{x71}.

Kitą panašų liudijimą randame J.Gabrio-Paršaičio straipsnyje "Didysis Vilniaus Seimas", išspausdintame 1926 m. "Lietuvos" laikraštyje: "/.../. Taip, tai buvo jau ne koksa paprastas suvažiavimas, nes 2000 dalyvių tarpe buvo daugiau negu pusė delegatų, formaliai įgaliotų valsčių viršaičių, tūli net žemiečių viršininkai dalyvavo seime. Nuo valsčiaus būdavo po 2, 3 ir kai kada po 4 atstovus. Įgaliojimai rašyti lietuvių, rusų, gudų kalbomis. Dauguma buvo su valsčiaus antspaudais. Tik retas įgaliojimas rašytas lietuvių kalba, minėjo "suvažiavimą", šiaip milžiniška dauguma įgaliojimų minėjo "sojm", "sejm".

^xČia L.Gira prieštarauja pats sau. Kaip sakėme, savo straipsnyje "Lietuvių susivažiavimas Vilniuje", jis tvirtina, kad pirmasis Lietuvių suvažiavimą *seimu* pavadinino J.Vanagaitis. Tačiau galima ir kita šiuo prieštaringų L.Giros teiginių interpretacija: neužmirškime, kad Lietuvos kaime būsiamasis Suvažiavimas paprastai buvo suprantamas gana miglotai o *seimas* tarp kaimiečių, kaip ir apskritai lietuvių visuomenėje, buvo plačiai paplitęs. Tuo tarpu J.Vanagaitis jau vertino ne būsimo, o vykstančio Suvažiavimo mąstą, reikšmę ir pobūdį.

Taigi mūsų tauta žiūrėjo į šį įvykį ne kaip į paprastą suvažiavimą, bet kaip į didelės reikšmės politinį įvykį. Nejaugi mes, saujelė organizatorių, galėjome priešintis tautos valiai ir pavadinti šį didžios svarbos tautinį ir politinį įvykį kitaip, negu jį pavadino ir suprato pati tauta?

Buvo tai iš tiesų "Didysis Vilniaus Seimas" /.../"⁷².

Dingus Vilniaus seimo archyvui⁷³, trūksta šiuos J.Gabrio-Paršaičio teiginius patvirtinančios medžiagos: daugumoje išlikusių valsčių nutarimų Suvažiavimas taip ir vadinamas (*suvažiavimas*), o reikalaujama, kaip minėta, demokratinio *Seimo Vilniuje*. Be to, J.Gabrys-Paršaitis nenurodo, kada ir kaip *suvažiavimas* tapo *Didžiuoju Vilniaus seimu*.

Grįžtant prie Amerikos lietuvių ir J.Vanagaičio pateiktų formuluočių, galima prielaida, kad taip buvo išreikštas ne tik jų požiūris į Suvažiavimą. Pasvarstykime galimas priežastis. Pirma. Jie gyveno demokratinėse šalyse (priminsime, kad J.Vanagaitis buvo Vokietijos socialdemokratų partijos narys). Todėl matydami, ypač po garsiojo 1905 m. spalio 17 d. manifesto Rusijoje vykstančias demokratines permainas ir gerai nesiorientuodami tuometinėje Rusijos ir Lietuvos politinėje situacijoje, pripažino lietuvių forumui oficialų, juridinį ar bent jau jam prilygstantį statusą. Tai labiau būtų būdinga Amerikos lietuvių požiūriui, nes J.Vanagaitis dalyvavo Suvažiavime ir žinojo, kad jis tik pusiau oficialus. Antra. Toks formulavimas galėjo būti sugestyvus. Mes jau kalbėjome, kad tolesnė įvykių raida Rusijoje ir Lietuvoje buvo projektuojama, tačiau niekas nežinojo, ar bent dalis tų projektų bus realizuota. Trečia. Gal tai buvo pagrįsta tik emociškai. Prūsijos ir Amerikos lietuviai, galima sakyti, tiesiogiai dalyvavo tautiniame judėjime XIX a. antroje pusėje - XX a. pradžioje ir, kovodami prieš letuviškos spaudos draudimą, labai gerai žinojo, kiek ta kova kainavo. Todėl pats Lietuvių suvažiavimo faktas jiems buvo neįtikėtinas, beveik kaip stebuklas.

Galbūt arti tiesos yra vienas ar kitas variantas, tačiau, mūsų nuomone, nors šie samprotavimai ir hipotetiški, visų jų iš karto atmesti negalima. Priešingu atveju mes

patektume tik į absoliučių tiesų pasaulį ir net negalėtume pasvarstyti, ką reiškė, pvz., Škotijos lietuvių pasveikinimo telegrama Lietuvių suvažiavimui, parašyta lotyniškai: "Vivat representantes Magni Ducatus Lithuaniae"⁷⁴ ("Tegyvuoja Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės atstovai"). Suvažiavimas šį kreipimąsi sutiko audringais plojimais. Kas tai? Ar visiškas tuometinės Lietuvos geopolitinės situacijos nesupratimas, ar sąmoninga sugestija, siekianti jeigu ne paveikti etnopolitinius ir etnosocialinius procesus Lietuvoje (viena telegrama, be abejo, tokių problemų spręsti negalėjo), tai bent pabrėžti istorinės ir dabartinės, t.y. XX a. pradžios, modernios, jau pradėtos kurti, Lietuvos sąsajas? O gal tai tiesiog paprastas pasveikinimas ir kartu savo požiūrio išdėstymas? Tačiau vėlgi, prisiminkime, kad Škotijoje prisiglaudė ne tik naujoji emigracijos banga, kad ten gyveno ir senosios, XIX a. sukilimų epochos emigracijos atstovų, neužmiršusių prieš ką ir su kuo jie kovojo, ir kurie galbūt teigė, kokią Lietuvą jie norėtų matyti dabar.

Taigi prielaidų netgi netikrą Seimą vadinti *seimu* buvo nemažai. Tačiau buvo ir labai konkrečių priežasčių. Dalį jų jau aptarėme. Kaip jau minėjome, prieš Suvažiavimą, jo metu ir vos jam pasibaigus, jis jau kartais pavadinamas *seimu*. Dabar toliau gvildinsime *seimo* termino įsigalėjimo priežastis, taip pat pasistengsime atskleisti, kaip laipsniškai *seimas* transformavosi į *Didįjį Vilniaus seimą*.

Didysis Vilniaus seimas

Seimo pavadinimas Lietuvoje prigijo gana greitai. Tiesa, 1905 m. pabaigoje - 1906 m. pradžioje jis dar retas, taip pat jis dar ne visai nusistovėjęs: *seimas*, *Pirmas lietuvių seimas Vilniuje* (J.Totoraitis)⁷⁵, "*seimas*" (K.Grinius)⁷⁶. *Seimu* (arba *Vilniaus "seimu"*) jis vadinamas ir Amerikos lietuvių laikraštyje "Vienybė lietuvininkų"⁷⁷. Tačiau per 1906 m., buvęs aiškiai neapibrėžtas, *seimo* terminas pamažu kinta. 1906 m. pabaigoje L. Gira jau rašė: "Lapkričio 21 d. sukako metai nuo atsitikimo, kursai užima Lietuvos politiškai-visuomeniškame gyvenime neapsakomai didžią ir svarbią vietą, kursai sukūrė visą Lietuvos kūną ir

galingu savo dvelktelejimu atgaivino taip dar neseniai visai mažne miegančias Lietuvos jėgas, stumdamas tautą į kovos ir darbo kelią, vedantį į šviesiosios laisvės šalį... Lapkričio 21 ir 22 d. 1905 m. buvo Vilniuje pirmasai lietuvių tautos atstovų susivažiavimas, žinomas visoje Lietuvoje po vardu Didžiojo Vilniaus seimo⁷⁸ (pabraukta mano - E.M.)". Taigi L.Gira pirmasis fiksuoja naują pavadinimą ir kartu pažymi, kad jis jau paplitęs. Antrąjį "liudijimą" randame J.Basanavičiaus autobiografijoje, kurią jis parašė remdamasis savo užrašų knyguote. 1906 m. gruodžio 4 d. įrašas: "Didžiojo Vilniaus seimo (pabraukta mano - E.M.) sukaktuvių dieną padaryta krata "Vilniaus žinių", "Ūkininko"^x ir "Šviesos" redakcijoje"⁷⁹.

Taigi per labai trumpą masinių represijų laikotarpį susiformuoja ne tik visiškai naujos formos, bet ir naujo turinio pavadinimas^{xx}, apimantis ir anksčiau pradėtą vartoti žodį *seimas*, ir P.Višinskio pasiūlytą vertinamąją dominantę, kurią galėtume pavadinti kokybine ir kiekybine Seimo charakteristika (*didysis*). Tiesa, tuomet šalia šio vartoti ir kiti pavadinimai - *Lietuvių suvažiavimas Vilniuje*⁸⁰, *Vilniaus suvažiavimas*⁸¹ ir kt. Netgi minėtame L.Giros straipsnyje jų randame nemažai: *Pirmasis lietuvių tautos atstovų suvažiavimas, Vilniaus seimas, Vilniaus "seimas", "lietuviškas seimas"*⁸². P.Višinskio vartotą pavadinimą 1906 m. rudenį šiek tiek pakoregavo P.Ruseckas - *Didysis Vilniaus suvažiavimas*⁸³. Tai lyg ir tarpinis pavadinimas. Nors jo semantika nedaug skyrėsi nuo vėliau etalonu tapusio *Didysis Vilniaus seimas*, tačiau nėra jokių įrodymų, kad *Didžiojo Vilniaus seimo* vardas įsigalėjo būtent po P.Rusecko straipsnio pasirodymo. Ir apskritai, vargu ar dabar iš viso įmanoma tiksliai nustatyti, kas ir kada pirmą kartą Seimą pavadino *Didžiuoju Vilniaus seimu*. Aišku, pati Seimo pavadinimo transformacija tik lydėjo tuos pokyčius, kurie vyko lietuvių visuomenėje Seimo metu ir jam pasibaigus. Tačiau tai liudija, kad per šiuos

⁷⁸Kalbama apie LDP organą "Lietuvos ūkininką".

^{xx}Nuo šiol Suvažiavimą vadinsime Seimu.

vienerius metus Seimo faktas ir jo reikšmė tautos savimonėje jau buvo reflektuoti. Faktiškai dar nepasibaigus pačiai revoliucijai, jis buvo išskirtas iš gausybės Lietuvos revoliucinių įvykių. Iš esmės kinta visi prasminiai senojo pavadinimo - *Lietuvių suvažiavimas Vilniuje* - akcentai. Gana paprastas, lyg ir visai neutralus pavadinimas tampa lakoniška sakraline formule su ryškiu vertinamuoju aspektu. Juos ir pabandysime aiškintis, pabrėždami, kad šie samprotavimai yra subjektyvūs ir suprasdami, kad aptikus naują faktinę medžiagą ar pasitelkus kitokius analizės metodus, galima padaryti kitas išvadas.

Šaukiant Seimą, (t.y. Lietuvių suvažiavimą) net nežinota, kuo visa tai baigsis. Nežinota, ar jis iš viso įvyks. Galėjo sutrukdyti vietinė caro administracija, galėjo neatsiliepti ir lietuvių visuomenė. Tačiau Seimas įvyko ir pranoko visus lūkesčius. Tautos, valstybės gyvenime negali būti daug įvykių, kad ir epochinių, kuriuos ji pavadintų "didžiaisiais". O juk Seimas *didžiuoju* tapo praėjus labai trumpam laikui. **D i d y s i s** jis buvo savo mastu, reikšme, priimtais nutarimais, kurių vykdymas tapo moraliniu imperatyvu ne tik balsavusiems už juos, bet ir laukušiams parvykstant savo išrinktų atstovų, turėjusių parvežti tuos nutarimus. Tada maždaug pusę etnografinės Lietuvos teritorijos kontroliavo savarankiškai Lietuvos gyventojų išrinkta naujoji, vietinė, "lietuviška" valdžia. Panaši situacija buvo ir likusioje Lietuvos dalyje.

Lietuvių suvažiavimui Vilniuje tapus *Didžiuoju Vilniaus seimu*, galima kitaip interpretuoti ir **V i l n i a u s** akcentus. Kai kalbama apie *Lietuvių suvažiavimą V i l n i u j e*, pažymima Seimo (t.y. Suvažiavimo) vieta. Tačiau ne tik ji. Tai, kad lietuvių forumas vyksta Vilniuje, reiškia, **j o g V i l n i u s t e b e l a i k o m a s l i e t u v i ū i r L i e t u v o s s o s t i n e, t u o p a č i u l i u d i j a m a s r y š y s s u L i e t u v o s v a l s t y b i n g u m o t r a d i c i j o m i s.** Tačiau nepalankiomis sąlygomis Seimas (t.y. Suvažiavimas) galėjo įvykti ir kitur. Juk buvo ir anksčiau *Lietuvių suvažiavimas Vilniuje, Lietuviškųjų partijų*

suvažiavimas Kaune ir t.t. O, pvz., 1906m. vasario mėn. įvyko *Lietuvių suvažiavimas Filadelfijoje*. Aišku, šie suvažiavimai iš esmės skyrėsi nuo aptariamojo Seimo (t.y. Suvažiavimo), tačiau *Lietuvių suvažiavimo Vilniuje* pavadinimas tų esminių skirtumų nefiksavo. *Didysis Vilniaus seimas* - ne įvyksiantis ar vykstantis, o jau įvykęs faktas. Ir šiuo atveju nesvarbu, kad po Seimo dar vyravo senasis pavadinimas. *Didysis Vilniaus seimas* (ir *V i l n i a u s* akcentavimas) pažymi, jog Seimas ne tik kad įvyko Vilniuje, bet jis jau yra *V i l n i a u s i s t o r i j o s d a l i s, V i l n i a u s s a v a s t i s*. Vilniuje vyksta istorinis įvykis, kuris tampa visų lietuvių, o vėliau ir Lietuvos savastimi. Vilnius - tai Lietuvių Didžiojo seimo miestas. Tai lyg vainikavimas to lietuvių "grįžimo" į Vilnių. Aišku, šis "grįžimas" yra sąlygiškas. Tai reiškia jau ne vieno, privilegijuoto luomo, o visų lietuvių socialinių sluoksnių supratimą, kad Vilnius yra neatskiriama Lietuvos dalis. Jis jau ne tik didžiųjų Lietuvos kunigaikščių sostinė, ne tik buvusios Lietuvos valstybės, bet ir atgimstančios Lietuvos simbolis.

Apie Seimo (reiškinio) ir "Seimo" (sąvokos) ypatumus jau šiek tiek kalbėta anksčiau. Kadangi svarbiausias *Didžiojo Vilniaus seimo* pavadinimo akcentas kaip tik ir yra *seimas*, matyt, reikėtų išsamesnės analizės. Taip pat žinodami, kad nėra tiesioginių rašytinių duomenų apie naujojo pavadinimo konkretų įsitvirtinimo mechanizmą, pabandytume aiškintis politines, ideologines ir psichologines priežastis, nulėmusias lietuvių visuomenės požiūrį į šį Seimą.

Kai kalbama apie *t i k r a* ir *n e t i k r a* seimą, be abejo, turima galvoje juridiniai Lietuvių seimo aspektai. Kaip tik tokią nuostatą išreiškė L.Gira, J.Gabrys-Paršaitis, K.Grinius ir kiti autoriai, vadindami jį *Vilniaus "seimu"* arba pirmuoju *lietuvių "seimu"* ⁸⁴. Žodžio *seimas* vartojimas tarp kabučių reiškė Seimo netikrumą, jo juridinį neapibrėžtumą. Tokį požiūrį atspindi ne tik pavadinimas, bet ir tiesūs pasakymai tuose pačiuose L.Giros, J.Gabrio-Paršaičio, P.Višinskio straipsniuose.

Politiniai veikėjai ir apskritai lietuvių inteligentai suvokė, kad šis Seimas nebuvo tikroji tautos atstovybė. Juridiškai, ypač bendrųjų demokratinių principų realizavimo aspektu, jis neturėjo formalaus tautos įgaliojimo. Seimo atstovų rinkimai buvo tiesioginiai ir laisvi, tačiau f o r m a l i a i nebuvo visuotiniai, lygūs ir slapti. Tai buvo tik L i e t u v i ū seimas, siekęs išsiaiškinti Lietuvos politinę padėtį ir suformuluoti l i e t u v i ū politinius tikslus artimiausiam laikotarpiui. Juk "Atsišaukimas į lietuvių tautą" prasideda kreipiniu "Lietuviai ir lietuvės!"^{85x}. Jis buvo išspausdintas tik lietuviškai, todėl su suvažiavimo tikslais negalėjo gerai susipažinti net ir "lenkiškai kalbantys lietuviai". Rinkimai į Seimą buvo paskelbti, bet iš esmės nebuvo v y k d o m i. Jie paprasčiausiai v y k o ten, kur juos rengė revoliucingai nusiteikę žmonės, perskaitę "Vilniaus žiniuose" "Atsišaukimą į lietuvių tautą". Galima nurodyti tik pavienius atvejus, kai rinkimus vykdė politinių partijų ar grupuočių nusiųsti atstovai⁸⁶. Nors rinkiminėje kampanijoje dalyvavo LVS, LDP, LMS, iš dalies ir tautiniai demokratai bei LSDP, tačiau gerai pasirengti nebuvo laiko. Todėl ji vyko gana chaotiškai: rinkta buvo ne visuose valsčiuose, kai kas atstovavo net keliems valsčiams ir pan. O apskritai buvo kviečiami visi galintys ir norintys atvykti į Seimą. Juk buvo skelbta: "/.../ I. pakviesti Lietuvos sostapilėn, Vilniun, lietuvius susirinkti iš kiekvieno valsčiaus ar parapijos nors po vieną žmogų, kaip ir visus inteligentus ir visus tuos, kurie prie lietuvių prisipažįsta /.../". (Žr. Atsišaukimą į lietuvių tautą.)

Pats Seimo darbas taip pat nebuvo griežtai reglamentuotas, nors kai kas stengtasi apriboti: nustatytas kalbėtojų apie kiekvieną problemą skaičius, kalbų trukmė, bendras vieno asmens kalbų skaičius ir t.t. Tačiau tai buvo tiktai priemonės, turėjusios užtikrinti sklandesnę, racionalesnę Seimo darbą. Priimant Seimo nutarimus irgi nebandyta jų teisiškai apiforminti: nebalsuota už atskirus

^{85x}Nors pilietinės visuomenės požiūriu tai būtų visiškai pateisinamas kreipinys, tačiau kitas dalykas, kad tik nedidelė dalis nelietuviškai kalbančių į jį atsilpė.

nutarimų punktus, jų nepasirašė net Seimo Prezidiumo nariai ir t.t.

Neapartinėdami visų juridinių Seimo rengimo niuansų, pažymėsime, kad ir patys organizatoriai nesistengė jų preciziškai išgvildinti. Tačiau visai netūraliai kyla klausimas, kodėl šis juridinis neapibrėžtumas, kurį lietuvių šviesuomenė gerai suvokė, netrukė Seimo nutarimų laikyti privalomais. O juk taip juos vertino ne tik Seimo dalyviai, bet ir jų rinkėjai. Visa Lietuva laukė su nutarimais grįžtančių Seimo dalyvių. Jų žodis buvo šventas. Ir tuoj po Seimo prasidėjo šių nutarimų vykdymas. Tai reiškė, kad teisinį neapibrėžtumą turėjo kompensuoti moralinis tautos įsipareigojimas*. Juk Seimas formaliai buvo nelegalus (nors caro administracija netrukė jo sušaukti). O, be to, jis tik k ė l ė suverenių tautos teisių klausimą (tiksliau sakant, reikalavo dalį suverenių teisių perleisti autonominei Lietuvai (etnografinėmis ribomis), tačiau globaliai, strategiškai šio reikalo nesprenė. Šiuo požiūriu Seimo nutarimai iš esmės buvo nuosaikūs. Pavyzdžiui, netgi Suvalkų gubernijos lietuviškų žemių priskyrimas būsimai Lietuvos autonomijai (o tai buvo dar vienas veiksnys, reiškęs unijos ir politinio bendrumo su Lenkija tradicijų atsisakymą), tebuvo deklaracija, f o r m a l i a i neturėjusi teisinio pagrindo. Tačiau, kita vertus, ji nedviprasmiškai išreiškė tautos nuostatą ir ją išreiškė per tautos atstovybę, nors ši, kaip jau minėjome, tokia galėjo būti laikoma tik n e f o r m a l i a i. Pats Seimas net nekėlė klausimo juridiskai

*Jei palyginsime rinkimus į Didįjį Vilniaus seimą (t.y. Lietuvių suvažiavimą Vilniuje) ir į Rusijos Valstybės dūmą (rinkimai į Valstybės dūmą įvyko 1906 m. pavasarį), pamatysime, kad Lietuvos visuomenė rinkimuose į dūmą nebuvo aktyvi. Aišku, čia svarbu ir Valstybės dūmos, kaip pusiau parlamentinio organo, statusas: tai buvo teritoriniu principu atstovaujamas organas ir keletas nuo lietuviškų gubernijų išrinktų atstovų geriausiu atveju galėjo ginti atskirų Lietuvos gyventojų grupių interesus, ieškoti kontaktų su kitomis Rusijos politinėmis jėgomis, skelbti "Lietuvos atstovų" Dūmoje Memorandumus ir netgi kelti Lietuvos autonomijos klausimą, tačiau negalėjo būti tautos suverenių teisių reiškeėjais, nes neturėjo tokių įgaliojimų ir juridiniu požiūriu nebuvo politinės veiklos subjektas.

save įforminti, nors iš dalies šią problemą galėjo bandyti spręsti. Tačiau tam nebuvo pakankamai pasiruošta. Tai rodo, kad Seimo organizatorių sprendimas jį pavadinti *pirmuoju* buvo logiškas ir taktiniu požiūriu pagrįstas. Šiuos uždavinius turėjo spręsti vėlesni suvažiavimai arba Lietuvos Steigiamasis seimas.

Vis dėlto kyla abejonė: ar tokį greitą *seimo* pavadinimo įsitvirtinimą tautos sąmonėje ir rašytinėje tradicijoje lėmė tik tai, kad kai kurie Seimo rengimo ir vykdymo aspektai atitiko demokratiškai renkamos aukščiausiosios valdžios kūrimo principus. Nagrinėjant problemą tik šiuo požiūriu, atsiranda pavojus užmiršti patį Seimą kaip reiškinį, tai yra, kas įvyko per patį Seimą, ir ką tada reiškė toks grandiozinis tiems laikams lietuvių sambūris. Mūsų nuomone, čia ne mažiau svarbi yra visuomenės pilietėjimo problema. Juk pats faktas, kad į Seimą susirinko visi lietuvių tautos sluoksniai ir luomai, kad atvyko ir keliasdešimt Lietuvos dvarininkų, gali suteikti daugiau informacijos apie etnosocialinius pokyčius Lietuvoje ir tautos suverenių teisių refleksijos lygį negu šykštūs ir nuosaikūs Seimo nutarimai.

Nors Seimą organizavo ir jam vadovavo inteligentija, tačiau visi jo dalyviai formaliai buvo lygūs. Luomų barjerai buvo netekę galios. Inteligentai, valstiečiai (jų daug), darbininkai, amatininkai, dvarininkai (jų mažai) Seime dalyvavo lygiomis teisėmis ir visi buvo išklaustyti. Tai galima laikyti pilietinės visuomenės požymiu (ar bent jau svarbiausia prielaida jai atsirasti), juo labiau, kad Seimas iš esmės buvo neformalus renginys. Galbūt kiek supaprastinus situaciją būtų galima apibūdinti taip: teisiškai neįforminto Seimo dalyviai vadovaujasi visuotinai priimtomis teisės normomis ir demokratiniiais principais. Aišku, svarbiausias dalykas buvo **v a l s t i e t i j o s**, kaip gausiausio visuomenės luomo, įpilietinimo faktas. Didysis Vilniaus seimas vainikuoja visą pilietėjimo procesą, kurio sąlygiškos ribos būtų XVIII a. antroji pusė - XXa. pradžia. Neužmirškime, kad visa Lietuva laukė sugrįžtančių Seimo dalyvių. Laukiantiems jau buvo ne tas pats, kokius nutarimus parveš jų atstovai. Valstiečiai į Seimą

važiuoja neturėdami aiškaus supratimo apie Lietuvoje ir Rusijoje vykstančius procesus, o grįžta savo rankose turėdami veiklos programą, suvokdami būtinumą vykdyti "lietuviškos valdžios" nutarimus, o svarbiausia - orūs ir jaučiantys savo vertę. Valstietis Seime buvo suprastas ir pats nemažai suprato. Jis suvokė, kad yra toks pat lietuvis, kaip ir inteligentas, tik mažiau mokytas. Juk Seimo nutarimai privalomi ir jam, valstiečiui, ir inteligentui. Ir visi juos vykdys, kaip sugebės, nes ir vieni, ir kiti klauso tos pačios "lietuviškos valdžios". Didžiojo Vilniaus seimo laikotarpiu vyksta valstiečių sąmonės perversmas. Peržengiama etnografinio-folklorinio patriotizmo riba, formuojasi valstybinė sąmonė, o kartu atsiranda praktinės prielaidos kiekvieno visuomenės nario autorefleksijai. Tiksliau, turint omenyje, kad šis vyksmas yra individualus, išsiplečia to proceso socialinė bazė. Aišku, tai nebuvo vienkartinis aktas, jis tik vainikavo visą procesą. Iki Seimo buvo galima kalbėti tik apie pavienių valstiečių identifikavimąsi s a v i m o n ė s lygmeniu (čia nekalbama apie iš liaudies kilusią inteligentiją). Seimas pradeda naują šiuolaikinio juridiškai laisvo ir lygaus tarp lygių žmogaus formavimosi etapą, kurį vėliau, 1917-1920 m. užbaigia formalus visuomenės įpilietinimas. Pilietinė visuomenė - tai visuomenė, kurioje gyvena žmogus, suvokiantis savo laisvę ir savo, kaip piliečio, teises ir pareigas. Kartu tai visuomenė, suvokianti savo etnokultūrinį, etnosocialinį ir etnopolitinį bendrumą.

Be abejo, ši Seimo laikų lietuvių visuomenė neatitiko visų anksčiau išvardytų idealios pilietinės visuomenės kriterijų. Seime dalyvavo etnolingvistinių (etnokultūrinio) ir etnopolitinių (reikalavimas - Lietuvos autonomija etnografinėmis ribomis) pagrindu asocijuota lietuvių visuomenė, tačiau nemaža dalis lietuviams save laikanti lietuvių dėl tų pačių etnokultūrinių (pvz., visiškas arba dalinis lietuvių kalbos nemokėjimas, orientavimasis į aukštesnes kultūros vertybes, kurios netgi XX a. pradžioje dažniausiai galėjo būti kuriamos tik lenkų kultūros formomis) ir etnopolitinių (pvz., nepriklausomos LDK ar unijinės Lenkijos ir Lietuvos valstybės atkūrimo planai) tendencijų skirtumo taip ir

liko už Lietuvos suvažiavimo ribų. Daugiausia tai buvo Vilniaus seime negausiai dalyvavusi Lietuvos bajorija, t.y. visuomenės sluoksnis, paveldėjęs visas pilietiškumo tradicijas. Ją dar reikėjo patraukti į savo pusę. Šiuo aspektu Seimo visuomenė - tai pilietinė visuomenė, kurios samprata dar gali kisti.

Lietuvių tauta, kurios etnopolitines tendencijas tuo metu išreiškė savarankiškas lietuvių tautinis judėjimas, palaipsniui jau tapo valstybės subjektu ir Didysis Vilniaus seimas tai iš dalies patvirtino. Taip pat brendo supratimas, kad **v i s a** lietuvių tauta, nors ir buvo susiskirsčiusi į luomus ir socialinius sluoksnius, yra senosios valstybės (buvusios LDK) tradicijų paveldėtoja ir saugotoja.

Seimas, kaip **l i e t u v i ū** politinė akcija, fiksavo tik vieną iš kelių **L i e t u v o s** etnopolitinių tendencijų. Ši politinė orientacija galėjo būti koreguojama, nes lietuvių suvažiavimas išreiškė tik **l i e t u v i ū** poziciją projektuojamo Lietuvos Steigiamojo seimo išvakarėse. Kita vertus, Seime išreikšta etnopolitinė orientacija tuometinėmis XX a. politinėmis aplinkybėmis turėjo bene didžiausias perspektyvas, nes pradėjo realizuoti pilietybės principus praktiškai. Šiuo požiūriu sunkiau buvo "krajovcų" visuomeninės-politinės srovės ar unijinių tendencijų šalininkams, 1905 m. dar neturėjusiems visiškai susiklosčiusių politinių struktūrų, taip pat dėl etnolingvistinių ar apskritai dėl etnokultūrinių skirtumų negalėjusiems tikėtis didesnės "žemųjų" socialinių sluoksnių (šiuo atveju lietuvių ir gudų valstietijos) paramos. Todėl jie ir bandė veikti per lietuvių ir gudų tautinę inteligentiją.

Didysis Vilniaus seimas buvo ženkli riba savarankiškam lietuvių tautiniam sąjūdžiui peraugant į asocijuotą pilietinę visuomenę. Bet tai dar nereiškia, kad ši etnopolitinė orientacija jau tada nulėmė būsimos nepriklausomos tautinės valstybės susikūrimą. Mūsų nuomone, tai buvo tik prielaida, nors ir labai svari. O vienos ar kitos tendencijos realizavimas turėjo priklausyti nuo konkrečios geopolitinės situacijos. 1905 m. pabaigoje ši situacija buvo palanki **l i e t u v i ū** forumui. Tačiau lietuvių tauta ja galėjo pasinaudoti tikrai todėl, kad jau buvo

subrendusi savarankiškam politiniam gyvenimui.

Taigi galima konstatuoti, kad Seime formavosi naujos demokratinės tradicijos. Dar ilgai po Seimo, netgi Lietuvos Respublikos metais, buvo prisimenama demokratinė jo dvasia. 1930 m. G. Petkevičaitė-Bitė rašė apie tai, kaip J. Jablonskis vertino Didįjį Vilniaus seimą 1920 m. Steigiamojo seimo metu: "/.../ Dieną prieš Steigiamojo Seimo atidarymą nuėjau ta didele mūsų tautos gyvybės atvadavimo švente pasidžiaugti su a.a. Jablonskiu. Džiaugėsi, žinoma, ir J. Jablonskis, tik pastebėjo: - čia viskas bus paprasčiau. Iš kalno paruošta... nutarta... numatyta. Nebeįstengčiau tokio džiaugsmo jausti... Kaip per mūsų pirmąjį seimą Vilniuje /.../"⁸⁷.

Kartu tai buvo pirmosios parlamentarizmo užuomazgos, kurios vėliau ne kartą leis teigti, kad jau 1905 m. seime lietuvių tauta išreiškė savo valią. Seimo reikšmė lietuvių visuomenės akyse išaugo dar ir dėl to, kad jis, buvęs p i r m a s i s, taip ir liko vienintelis. Nei 1906, nei 1907 m. dėl reakcijos slautėjimo nieko panašaus sušaukti nepavyko. Todėl nenuostabu, kad "seimas" palaipsniui virto *seimu*. Tai yra, nors ir buvo suvokiama, kad *seimas* iš esmės yra k a i p i r n e t i k r a s, t e i s i š k a i n e a p i b r e ž t a s i r n e i f o r m i n t a s, t a č i a u j o m a s t a s i r r e i k š m e y r a t o k i e p a t k a i p t i k r o s e i m o. Šiuo aspektu Seimas ir jo nutarimai buvo suprantami kaip teisėti tiek, kiek jie išreiškė aukščiausią tautos valią. Tačiau nespręsdamas, kaip perleisti visas suverenias teises lietuvių tautai, o tik reikalaujamas tų teisių dalies (Lietuvos autonomijos), Seimas buvo nenuoseklus tuo, kad nepasiūlė konkretaus tos valdžios raiškos, jos realizavimo mechanizmo. Tai leidžia dar kartą konstatuoti, kad Seimui nebuvo pasiruošta, kad jis buvo kviečiamas "tik" siekiant konsoliduoti lietuvių politines jėgas ir nusakyti svarbiausius lietuvių tautos politinius uždavinius. Tačiau jau aptarti juridiniai Seimo rengimo aspektai, demokratijos principų įgyvendinimas ir pasireiškusios pilietinės visuomenės kūrimo prielaidos

nulėmė, kad *suvažiavimo, susirinkimo* ar *kongreso* terminai įvykui reiškiniui apibūdinti jau buvo per siauri. Tai galėjo nusakyti terminas *seimas*, kuris vis labiau įsisąmoninant šio įvykio išskirtinumą, nepakartojamumą ir reikšmę, lietuvių tautai tapo esmine ir svarbiausia *Didžiojo Vilniaus seimo* pavadinimo dalimi. Tačiau be kitų dviejų pavadinimo žodžių jis taip pat mažai ką pasakytų. Juo labiau, kad Seimas galėjo būti *n e t i k r a s* (t.y. "seimas"); o *Didysis Vilniaus seimas* buvo vienintelis ir jis *t i k r a i* įvyko, nors to vyksmo metu dar vadinosi kitaip.

Tradicijos tąsa. I. (1907-1914 m.)

Po 1905-1907 m. revoliucijos lietuvių nacionalinis judėjimas išgyveno politinę krizę. Nemaža politinių veikėjų buvo represuota. Radikalios politinės veiklos programos ir revoliuciniai lozungai, apkeliavę Lietuvos miestus ir miestelius, bažnytkaimių aikštes, perpildytas sales ir konspiracinius butus, užleido vietą nuosaikiai visuomeninei-politinei minčiai, tiesiogiai ar netiesiogiai globojami cenzūros. Lietuvių politinės grupuotės, nors ir stipriai nukentėjusios, išlaikė savo organizacines struktūras. Tačiau susidarė sąlygos toliau plėtoti legalią kultūrinę veiklą. Kadangi spaudos draudimo lietuviškais rašmenimis laikotarpis (1864-1904 m.) kultūrą žlugdė, neleido net sukurti normalesnių sąlygų organizuotai kultūrinei veiklai ir labiau stimuliuo nelegalią politinę veiklą. 1907-1914 m. buvo lyg ir bandoma išlyginti atsiradusią didžiulę tautos politinės ir kultūrinės brandos disproporciją.

To meto spaudoje *Didysis Vilniaus seimas* minimas gana retai. Pirma, tai nulėmė cenzūros baimė, antra, iki pat 1910 m. vyko teismo procesai prieš Seimo dalyvius. Šiuo laikotarpiu Seimas taip pat vadinamas labai įvairiai. Lenkų istorikas ir politinis veikėjas L. Vasilevskis (Wasilewski) ir LDP narys A. Bulota vartojo senąjį pavadinimą - *Lietuvių suvažiavimas Vilniuje* (*Zjazd litewski w Wilnie, Съезд литовцев в Вильне*)⁸⁸, o, pvz., J. Kriaučiūnas,

modifikuota - *Didysis seimas*^{89x}. Gana intriguojanti M.Römerio pasiūlytų terminų puokštė. Jo knygoje "Lietuva. Studija apie lietuvių tautinį atgimimą" surandame ir visiškai naujų: *Lapkričio suvažiavimas Vilniuje (Zjazd listopadowy w Wilnie)*, *Visų lietuvių suvažiavimas (Zjazd ogólny litewski)* ir jau anksčiau vartotų - "*Lietuvių kongresas*" ("*Kongres litewski*"), *Lietuvių suvažiavimas Vilniuje (Zjazd litewski w Wilnie)*, *Didysis suvažiavimas (Wielki zjazd)*, *Vilniaus seimas (Sejm Wileński)* - pavadinimų⁹⁰. M.Römeris tada nedalyvavo savarankiškame lietuvių tautiniame judėjime, tačiau, būdamas "krajovcų" visuomeninės-politinės srovės šalininkas, jam simpatizavo ir palaikė gana artimus ryšius su LDP ir kai kuriais LSDP atstovais. Todėl M.Römerio nuomonė svarbi ir tuo, kad tai daugiau ar mažiau žvilgsnis iš šalies. Iš konteksto aišku, kad M.Römeris anksčiau pateiktus Seimo pavadinimus vartojo tapačiai. Tai gana svarbus faktas, tačiau kartu ir prieštaringas, nes jų reikšmės nėra vienodos. Juk, pvz., *Lapkričio suvažiavimas Vilniuje* tikrai pažymi, kur ir kada Seimas (t.y. Suvažiavimas) vyko, o *Didysis suvažiavimas* - jau transformavęsis pavadinimas, turintis naujus politinius, ideologinius bei psichologinius akcentus, t.y. tą informaciją, apie kurią kalbėta ankstesniame skyriuje. Įdomus ir kitas, mūsų jau šiek tiek aptartas pavadinimas - *Visų lietuvių suvažiavimas (Zjazd ogólny litewski)*, kuris gana tiksliai apibrėžia būsimo ir vykstančio Seimo (t.y. Suvažiavimo) esmę, būtent tai, ko nebūtų galėjęs visiškai nusakyti taip ir neprigijęs *Lietuvių kongreso* pavadinimas. Juk tai ir buvo visuotinis lietuvių suvažiavimas. Ir nesvarbu, kad jame negalėjo dalyvauti Amerikos lietuviai. Seime jie dalyvavo savo telegramomis.

^xGalimas daiktas, kad pavadinimas *Didysis seimas* buvo pradėtas vartoti tuoj po Seimo. Tai nurodo G.Petkevičaitė-Bitė, aprašydama LDP organo "Lietuvos ūkininko" redakcijos posėdį įvykusį 1905 m.pabaigoje, maždaug tarp gruodžio 15 ir 25 d. (n.st.) (Žr. G.P. /Petkevičaitė G./ Atsiminimai // "Lietuvos ūkininko" 5-erių metų gyvenimo paminėjimas. "Lietuvos ūkininko" priedas prie "Lietuvos žinių". 1910.XII.4(17). Nr. 96). Ir nors čia pavadinimas *Didysis seimas* surinktas kitu šriftu, nesame tikri, ar autorė jo taip nepavadino jau rašydama šiuos atsiminimus.

Taigi M.Römeris tarsi eksponavo tą pavadinimų gamą, kuri bent iš dalies išreiškė dar ne iki galo susiklosčiusią Lietuvos visuomenės nuomonę apie Lietuvos seimą. Pats M.Römeris savo knygoje, be abejo, didesnio dėmesio į Seimo pavadinimus nekreipė, bet stengėsi aprašyti jo esmę. Dėstydamas šią medžiagą, autorius, be kita ko, pažymėjo, kad Lietuvoje paplitęs *Vilniaus seimo* pavadinimas⁹¹ (M.Römerio knyga parašyta 1907 m., o išleista 1908 m.). Tai reiškia, kad *Didysis Vilniaus seimas* ir *Vilniaus seimas*, matyt, buvo vartojama lygiagrečiai, pirmajam palaipsniui užgožiant antrąjį. Tai patvirtina 1910⁹² bei 1913-1914⁹³ m. pasirodę straipsniai, kuriuose dažnesnis *Didžiojo Vilniaus seimo* pavadinimas.

Tradicijos tąsa. II. (1915-1940 m.)

Ypač aktuali Seimo problema tapo Lietuvos valstybės atkūrimo ir Lietuvos Respublikos laikotarpiu (1915-1940m.). Tuo metu formavosi (ir buvo formuojama) naujoji istorinė atmintis ir Didysis Vilniaus seimas šalia "Aušros" ir "Varpo" buvo laikomas svarbiausiu modernios lietuvių tautos istoriniu įvykiu. XVIII a. pabaigos - XX a. suklimų epocha, bajoriškosios politinės savimonės raiškos formos ir netgi šios savimonės evoliucija visos lietuvių visuomenės "įpilietinimo" link, naujajai, iš liaudies kilusios inteligentijos kartai, atkurinėjusiai nepriklausomą Lietuvos valstybę, i š d a l i e s taip ir liko svetimi dalykai. Šios politinių veikėjų kartos atstovai, patys organizavę Vilniaus seimą, tiesiog egzistenciškai jautė tą didžiulę Seimo reikšmę lietuvių tautai, jo įtaką nepriklausomai Lietuvai sukurti, šių abiejų istorinių įvykių tiesioginį ryšį, Lietuvos Respublikos laikotarpiu tie veikėjai užėmė aukštus valstybinius postus arba priklausė kūrybiniam elitui. Kelias nuo Didžiojo Vilniaus seimo iki nepriklausomybės tada jiems atrodė logiškas ir kone vienintelis. Tik labai retai buvo prisimenami kiti Lietuvos valstybės atkūrimo projektai 1905-1918 m. (apie kai kuriuos iš jų kalbėta straipsnio pradžioje).

Didžiojo Vilniaus seimo sakralizavimas buvo susijęs su Nepriklausomybės idėjos raidos suvokimu. Todėl Seimas

laikytas reikšmingesniu už 1794, 1831 ir 1863 metų sukilimus, kurie tuomet vyravusios istoriografijos vertinimais viso labo tiktai siekė atkurti unijos ryšius su Lenkija.

Ir dar. Tada Didysis Vilniaus seimas istorinės atminties hierarchijoje užėmė aukštesnę vietą negu "Aušra" ar "Varpas". Matyt, tokią poziciją nulėmė supratimas, įsisąmoninimas, jog pats Seimo faktas jau reiškė, kad lietuvių tauta pakankamai subrendusi ir siekia tapti v a l s t y b i n ė s p o l i t i k o s s u b j e k t u. Be to, nereikia užmiršti, kad "Aušra" tiktai ruošė lietuvių inteligentiją, "Aušrą" skaitė labai nedidelė valstiečių dalis. Varpininkai, tęsdami "Aušros" tradicijas, jau skyrė daugiau pastangų sąmoninti liaudį ("Ūkininko" ir "Naujienų" leidimas). Tačiau iki 1905 m. valstietija kaip sluoksnis buvo pasyvus nacionalinio judėjimo dalyvis. Aišku, šis teiginyss negali būti kategoriškas, nes, pvz., knygnešių sąjūdį XIX a. paskutiniame trečdalyje - XX a. pradžioje galima laikyti aktyviu (pagal savo veiklos formą) ir masiniu (keli tūkstančiai dalyvių). Tačiau, pirma, jame vis dėlto dalyvavo tik pavieniai valstiečiai, o ne valstietija kaip luomas, ir, antra, tai nebuvo savarankiškas, visiškai savaveiksmis judėjimas, sugebantis generuoti idėjas. Seimas, nors jį sušaukė inteligentija, jau buvo abipusio aktyvumo rezultatas. Seime dalyvavę valstiečiai jau atstovavo savo valsčiams, parapijoms ar kaimams. Visi Seimo dalyviai formaliai buvo lygūs, visi save laikė teisėtais lietuvių tautos atstovais ir visi vienbalsiai priėmė Seimo nutarimus. Šiuo, moralinės vienybės požiūriu, visai nesvarbu, kad vieni lietuviais save identifیکavo savimonės (nebūtinai tik inteligentija), kiti - sąmonės lygmeniu*. Svarbus yra pats Seime įvykęs neformalus valstietijos "įpilietinimo" faktas. Formuojantis moderniai, "buržuazinei" tautai tai buvo išskirtinis įvykis. Todėl "Aušrą" ar "Varpą" kai kurie šviesuoliai galėjo laikyti savo kūdikiu, o Didysis

*Apie tautinės savimonės ir sąmonės kategorijas bei reiškinius plačiau žr. šiame leidinyje spausdinamame E.Motiekos komentare J.Tumo straipsniui "Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Didžiojo Vilniaus seimo laiku".

Vilniaus seimas buvo visos Lietuvos, visų jos piliečių "nuosavybė". Jis tapo nacionalinį integralumą simbolizuojančiu veiksmu. Kartu, kaip jau minėjome, Lietuvos Respublikos metais jis buvo laikomas demokratijos principų realizavimo kriterijumi. Seimo demokratinę dvasią su nostalgija prisimindavo liaudininkai ir socialdemokratai, o iki 1926 m. perversmo - ir tautininkai.

Visa tai, taip pat ideologiniai motyvai, apie kuriuos dar bus kalbama, nulėmė, kad Lietuvos Respublikos laikotarpiu galutinai įsitvirtino *Didžiojo Vilniaus seimo* pavadinimas. Nors, kaip ir po Seimo, 1905 m. pabaigoje - 1906 m., randame daugybę modifikacijų, tačiau dažniausiai jos nėra originalios.

Vilniaus seimas pradamas plačiau aptarti 1915 m., kai brendo kiek realesnės sąlygos atkurti Lietuvos valstybę. Tuomet neretai buvo remiamasi Didžiuoju Vilniaus seimu ir pažymima, kad jau tada lietuvių tauta pirmą kartą apsisprendė gyventi savarankiškai. Taip pat Seimo nutarimai lietuvių politiniams veikėjams tapo argumentu apibrėžti etnografinės Lietuvos, o kartu ir būsimos Lietuvos valstybės ribas. Visa tai buvo užfiksuota lietuvių politinių susivienijimų, organizacijų oficialiuose dokumentuose, adresuotuose Vokietijos ar Rusijos valdantiejiems sluoksniams ir Lietuvos visuomenei⁹⁴. Šiuose dokumentuose išdėstant lietuvių tautos apsisprendimo motyvus, pirmausia remiamasi kaip tik Didžiojo Vilniaus seimo nutarimais ir tik po to - lietuvių pareiškimais Valstybės dūmoje, 1915-1917 m. įvykusiais lietuvių suvažiavimais ir pasitarimais, jų metu priimtomis rezoliucijomis ir t.t.⁹⁵ Kadangi Lietuvos valstybės atkūrimo istorinė argumentacija (LDK tradicijų tęsimas) buvo pabrėžiama labai retai⁹⁶, Didžiajame Vilniaus seime pareikštas lietuvių tautos apsisprendimas jau buvo suprantamas kaip istorinė vertybė ir suvaidino nemažą vaidmenį pagrįsti lietuvių tautos brandą politiniam gyvenimui.

Šios problemos iš esmės neturėjo didesnės įtakos tolesnei Seimo pavadinimo raidai. Tiesa, viešuose pareiškimuose stengtasi vartoti skambesnę pavadinimą. 1915-1917m. šalia populiariausio - *Didysis Vilniaus seimas*⁹⁷ - buvo paplitę ir kiti: *Vilniaus seimas*⁹⁸, *Didysis seimas*⁹⁹, *Didysis*

lietuvių seimas Vilniuje ¹⁰⁰ ir kt. Pavadinimas *Didysis lietuvių seimas Vilniuje*, kurį kiek vėliau, 1918 m., pakartojo ir J. Basanavičius (tik sutrumpintą - *Didysis lietuvių seimas* ¹⁰¹), implikavo ir istorinio pavadinimo - *Lietuvių suvažiavimas Vilniuje* - ir vėliau susiformavusio - *Didysis Vilniaus seimas* - prasminius akcentus, todėl atskirai jie čia nebus aptarti. Jį gana dažnai vartojo Lietuvių Tautos Taryba, veikusi Rusijoje 1917 m. Kadangi jos dokumentai buvo arba tiesiogiai adresuoti aukščiausios Rusijos valdžios organams, arba juos pasiekdavo netiesiogiai, pabrėžti, kad 1905 m. įvyko Lietuvių seimas, matyt, buvo prasminga. Kita vertus, šis pavadinimas, būdamas lakoniškas ir skambus, be to, semantiškai beveik nesi-skiriantis nuo *Didysis Vilniaus seimas*, galėjo jį nukonkuruoti. Tačiau susiklosčiusi tradicija ir istorinės Lietuvos sostinės - Vilniaus - klausimo aktualumas lėmė, kad "oficialus" pavadinimas liko nepakitęs. Šiuo požiūriu labai reikšmingas buvo 1917-1918 m. net per dvylika "Lietuvos aid'o" numerių išspausdintas L.Giros straipsnis "Didysis Vilniaus Seimas"¹⁰². Tai bene stambiausias ir išsamiausias iki šiol pasirodęs darbas apie Seimą. Rašytas pačiame Lietuvos Tarybos veiklos įkarštyje, L.Giros straipsnis buvo dar vienas argumentas, pagrindęs lietuvių pretenzijas į istorinę Lietuvos sostinę Vilnių. Pasirodė, kad svarių argumentų galima surasti ne tik viduramžių, bet ir naujojoje Lietuvos istorijoje. Iki 1917 m. Vilniaus klausimas tebuvo idėjų lygmens, o dabar prasidėjo jo praktinis sprendimas. Todėl Didžiojo Vilniaus seimo reikšmės aptarimas, o kartu ir sakralinį motyvą turinčio Seimo pavadinimo akcentavimas buvo ideologiškai pagrįstas, s a l y g o t a s t u o m e t i n ė s v a l s t y b i n ė s p o l i t i k o s r e i k a l a v i m ų ir turėjo mobilizuojantį poveikį lietuvių visuomenei.

Idėjiniu-politiniu ir istoriniu požiūriais Seimo problema tapo labai aktuali lenkams užgrobus Vilnių ir Vilniaus kraštą. Nuolat pabrėžiama, kad atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, liko neįgyvendintas vienintelis Didžiojo Vilniaus seimo reikalavimas: Vilnius kol kas nėra Lietuvos

sostinė. Todėl Seimo problemos tarnauja propagandai atgauti Vilnių. Tai veda prie to, kad kartais Seimas pradedamas pernelyg idealizuoti. Tokios tendencijos neįsivyrąja, tačiau pasireiškia ir pačioje Lietuvoje, ir tarp pasilikusių gyventi Vilniuje lietuvių.

Skambiai ir iškilmingai Seimo metinės paminimos 1925 ir 1930 metais¹⁰³. 1925 m. spaudoje pasirodžius gausybei straipsnių ir atsiminimų, *Didžiojo Vilniaus seimo* pavadinimas jau ryškiai nustelbia visus kitus¹⁰⁴. Tačiau neretai vartojamas *Vilniaus seimo* vardas ir ne tik kaip pakaitalas. Taip Seimą vadino K.Puida, A.Rucevičius, A.Smetona, G.Petkevičaitė-Bitė, J.Tumas ir kiti¹⁰⁵, tačiau dažniausiai - LSDP nariai¹⁰⁶. Socialdemokratai, atlikę nemažą agitacinį darbą 1905 m., padėję daug pastangų įgyvendinti Seimo nutarimus, 1925 ir 1930 m. dažniau akcentavo 1905 m. revoliucijos, o ne Seimo sukaktuves. Toks požiūris atsispindėjo ir pabrėžtinai vartojant ne *Didžiojo Vilniaus seimo* (nors kai kada vadinama ir taip)¹⁰⁷, o *Vilniaus seimo* pavadinimą. Čia, matyt, ne antraeilį vaidmenį suvaidino tai, kad dešinėsios partijos (tautininkai ir iš dalies krikdemai) teisėtai savindamosios Seimo organizatorių laurus, neužmiršdavo pažymėti, kad LSDP nedirbo suvažiavimo Organizaciniame komitete ir visai nepadėjo Seimo parengime. Todėl LSDP "duodama atkirti" ir iškeldama jau minėtus savo nuopelnus, stengėsi įteigti, kad Seimas tebuvo vienas iš 1905 m. revoliucijos įvykių. Beje, politinės partijos nevengdavo pažymėti savo nuopelnų Didžiajam Vilniaus seimui, tai naudojo politinei kovai. Dėl to atkakliai konfrontavo dešinieji (tautininkai ir krikščionys demokratai) ir kairieji (liaudininkai ir socialdemokratai). Tačiau, išskyrus aprašytąjį LSDP atvejį, tai neturėjo įtakos Seimo pavadinimo transformacijoms. O jų, kaip minėta, buvo nemažai. Šalia jau dviejų aptartų populiarius buvo *Didžiojo seimo* vardas, išskyrus pavienius atvejus¹⁰⁸, dažniausiai vartotas kaip pakaitalas¹⁰⁹, taip pat kiti, semantiškai nesiskiriantys nuo jau pateiktų *Didžiojo 1905 metų seimo*¹¹⁰, *Vilniaus didžiojo seimo*¹¹¹, *1905 m. Didžiojo Vilniaus seimo*¹¹², *1905 m. Vilniaus seimo*¹¹³, *Didžiojo tautos seimo*¹¹⁴, *Lietuvių nacionalinio susirinkimo (L'Assemblée nationale lituanien-*

ne)^{115x} ir labai retai - *Lietuvių suvažiavimo Vilniuje*¹¹⁶ pavadinimai. Apie tai, kad tada įvyko P i r m a s i s s e i m a s, jau nebekalbėta. Gal tik vienintelis J.Jablonskis pavadino jį *Pirmuoju Vilniaus seimu*¹¹⁷, tačiau visai kitame kontekste, jau retrospektyviai lygindamas šį Seimą su Lietuvos Respublikos Steigiamuoju seimu.

Komplikuotesnė būtų tuometinio (t.y. XX a. pradžios) tautinių demokratų veikėjo D. Malinausko pateiktos formuluotės - *Didysis Lietuvos seimas*¹¹⁸ - semantikos interpretacija. D.Malinauskas pabrėžtinai Seimą vadino ne *lietuvių*, o *Lietuvos seimu*. Tai išskirtinis atvejis, nes Lietuvos Respublikos metais toks pavadinimas vartojamas tik kaip sinonimas, ir tai labai retai. Todėl sunku tiksliai nurodyti D. Malinausko paskatas.

Retrospektyviai žiūrėdami į etnopolitinių tendencijų kaitą 1905 m. pabaigoje - 1906 m. pradžioje, galime matyti, kad jos nebūtinai turėjo būti supriešinamos. Kaip jau buvo minėta, L i e t u v o s s e i m a s turėjo būti logiška L i e t u v i ū s e i m o išdava. Lietuvos Steigiamojo seimo idėjai taip ir nevirtus kūnu, Didžiajame Vilniaus seime aprobuotas Lietuvos valstybingumo atkūrimo modelis vis dėlto buvo realizuotas 1918 m. vasario 16 d. Aktu. Todėl *Lietuvos seimo* vartojimo motyvai, atrodytų, argumentuoti. Tačiau kitas dalykas, kad D. Malinauskas jau XX a. pradžioje buvo pelnęs "dvarininko-litvomano" titulą ir buvo t a u t i n ė s v a l s t y b ė s idėjos šalininikas (tiesa, paveldinčios LDK politinį palikimą). Todėl jis, turėdamas galvoje ir XX a. pradžios, ir to paties amžiaus 3-iojo dešimtmečio situaciją (jo straipsniai pasirodė 1925 m., o Vilniaus problema tada buvo labai aktuali), galėjo demonstratyviai sutapatinti L i e t u v o s ir l i e t u v i ū politinius siekius kaip vienas kitam

*Kadangi J.Pelissjė (Pelissier) savo veikalą parašė kartu su J.Gabriu-Paršaičiu, nemanytume, kad prancūziška Seimo pavadinimo interpretacija semantiškai galėtų būti išskirtinė. Tačiau šis skambus pavadinimas, kaip ir apskritai J.Pelissjė knyga, nemažai prisidėjo populiarinti Vakaru pasaulyje lietuvių tautos teisę sukurti nepriklausomą valstybę.

neprieštaraujančius ir netgi neatskiriamus modernios tautinės valstybės pilietybės institucijos parametrus.

Apžvelgę Seimo pavadinimo modifikacijas Lietuvos Respublikos laikotarpiu, galime daryti išvadą, kad jos, išskyrus kelis minėtus atvejus, nebuvo esminės. Populiariausias ir "oficialus" buvo *Didysis Vilniaus seimas*. Vargu ar jo įsigalėjimas galėjo būti inspiruotas vienu ar kitu politinių grupuočių. Mūsų nuomone, iš esmės šitaip buvo adekvačiai nustatyta paties Seimo vieta, mastas ir reikšmė lietuvių tautai, jos istorinei atminčiai.

Garsusis Vilniaus seimas (V.Kapsuko požiūris)

Su Lietuvos Respublikos laikotarpiu įsigalėjusiu kiek perdėtu Didžiojo Vilniaus seimo adoravimu disonavo tuo metu Maskvoje gyvenusio V.Mickevičiaus-Kapsuko požiūris. Jau pats faktas, kad V.Kapsukas vengė Seimą tituluoti Didžiuoju Vilniaus seimu, daug ką pasako. Bet, aišku, ne viską. Juk taip Seimo nevadino ne tik jis. V. Kapsukas, tų įvykių liudininkas, gerai suprato didžiulę Seimo reikšmę, ne kartą pabrėždavo, kad tai buvo revoliucinio judėjimo kulminacija¹¹⁹ ir trumpai pasvarstęs, ryžosi jį laikyti teigiamu. Anot jo, Seimas "surinko didžiulę valstiečių minią ir iš dalies darbininkų ir į jo nutarimus žiūrėta kaip į privalomus"¹²⁰.

Be abejonės, V. Kapsukas suprato, kad Seimas - tai ne tik revoliucijos Lietuvoje kulminacinis taškas, ne tik istorinis lietuvių tautos gyvenimo įvykis, bet ir istorinė gairė, žymėjusi lietuvių politinės struktūros susiklostymą ir didelę dalimi nulėmusi orientaciją atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Tačiau ideologiniai motyvai neleido V.Kapsukui šito akcentuoti. Todėl jis tik apgailėstavo, kad kairiosios partijos nepadarė nieko, "kad šį suvažiavimą paverstų visos Lietuvos darbo žmonių suvažiavimu", ir buvo labai nusiminęs, kad RSDDP Vilniaus grupė net nemėgino patekti į Seimą, sakė, jog "jai tiek terūpėjo Lietuvos ir lietuvių reikalai"¹²¹.

Toks atsargus, pusinis, su išlygomis Didžiojo Vilniaus seimo reikšmės vertinimas ryškėjo ir pabrėžtinai vartojant

Vilniaus seimo pavadinimą¹²². Tiesa, kartais V.Kapsukui išsprūsdavo ir vertinamojo pobūdžio dominantė, kaip, pvz., *Garsusis Vilniaus seimas*¹²³, kontekste skambėjusi netgi be ironijos atspalvio. Vis dėlto tokie atvejai buvo reti. Kaip sinonimai dažniausiai vartoti 1905 m. *Vilniaus seimo*¹²⁴, *Lietuvių suvažiavimo Vilniuje*¹²⁵ ir labai retai - *Vilniaus suvažiavimo*¹²⁶ pavadinimai.

Galų gale ir pats V. Kapsuko dažniausiai vartotas *Vilniaus seimo* vardas yra ne istorinis, o istoriografinis. Kadangi tai nebuvo tikras seimas, termino *seimas* vartojimas taip pat rodo V. Kapsuką šį įvykį vertinusį kaip neeilinį, peržengusį paprasto suvažiavimo ribas. Reikėtų dar pridurti, kad V. Kapsukas išliko gana nuoseklus: jo *Vilniaus seimo* koncepcija metams bėgant nekito.

Ir vėl "Lietuvių suvažiavimas Vilniuje"
(Sovietinis laikotarpis)

Gana įdomi situacija mūsų nagrinėjamos problemos požiūriu susiklostė sovietinėje istoriografijoje. Be abejo, *Didžiojo Vilniaus seimo* pavadinimas, kaip idealizuojantis "lietuvių buržuazijos" forumą, tuo metu negalėjo būti vartojamas. Todėl istorikams, siekusiems objektyviai išanalizuoti 1905 m. įvykius, reikėjo ieškoti priimtinos išeities. Ją surasti buvo nesunku, nes *Lietuvių suvažiavimo Vilniuje* pavadinimas, kaip istorinis, buvo parankus tiek tiesos ieškantiems, tiek ir propagavusiems dogmatišką požiūrį į šį bene svarbiausią XX a. pradžios politinį įvykį Lietuvoje istorikams. Todėl vienaip skamba tas pats *Lietuvių suvažiavimo Vilniuje* pavadinimas A.Tylos, A.Sprindžio¹²⁷, iš dalies P.Freidheimo darbuose ir 1988m. išleistoje "Lietuvos istorijoje"¹²⁸, o visiškai kitaip - P.Girdzijauskienės, E.Griškūnaitės, J.Jurginio, K.Žukausko, V.Pavilonio^x studijose ar straipsniuose¹²⁹, taip pat 1963, 1978 ir 1985 m. išleistose "Lietuvos TSR istorijose"¹³⁰. Pastarieji, beje, mėgo ir modifikacijas: "*Lietuvių suvažiavimas*" *Vilniuje*

^xPaminėjome tik dalį abiejų pakraipų istorikų.

(P.Girdzijauskienė)¹³¹, "*Lietuvių suvažiavimas*" (K.Žukauskas, Lietuvos TSR istorija, 1963 m.)¹³², "*Vilniaus seimas*", "*seimas*" (J.Jurginis)¹³³, *vadinamasis Lietuvių suvažiavimas* (V.Pavilonis)¹³⁴ ir kt. Teisybės dėlei reikėtų pridurti, kad K.Žukauskas ir J.Jurginis retkarčiais kaip sinonimą įterpdavo ir Vilniaus seimo vardą¹³⁵. Tačiau visiškai aišku, kad, pvz., J.Gabrys-Paršaitis Didįjį Vilniaus seimą vadindamas "*seimu*" turėjo galvoje juridinius šio Seimo aspektus (netikras seimas), o mūsų minėti autoriai - ne tik tai: buvo siekiama įrodyti, kad pats Seimas buvo fiktyvus ("laviravimo priemonė"), kad jis neišreiškė Lietuvos žmonių interesų, o valstietija dalyvavusi jame tik dėlto, kad buvusi sukklaidinta "lietuvių buržuazijos" ir t.t. Taigi pirmąją autorių grupę galėtume pavadinti tik sovietinio laikotarpio istorikais, o antrąją - tipiškais sovietinės istoriografijos atstovais.

Palyginti su V.Kapsuku, sovietinė istoriografija dar labiau iškreipė Seimo vertinimą. Nors iš dalies buvo pripažįstama, kad Lietuvių seimas buvo 1905 m. revoliucijos Lietuvoje kulminacija, tačiau nebuvo kalbama apie šį įvykį, kaip išreiškusį (ir realizavusį) tam tikrą etnopolitinę tendenciją ir padėjusį pagrindą atkurti Lietuvos valstybingumą. Gal tik A.Tylai apie visa tai pavyko pasakyti daugiau, negu kitiems istorikams.

Tradicijos tąsa. III. (Lietuvių emigracija)

Didysis Vilniaus seimas lietuvių išseivijai padarė nemažą įspūdį. Tiesioginė Seimo, sutelkusio lietuvių tautą politiniams uždaviniams spręsti išdava buvo 1906 m. vasario mėn. įvykęs Lietuvos suvažiavimas Filadelfijoje (kitaip dar vadintas Amerikos lietuvių seimu Filadelfijoje), nors ir jis nesuvienijo lietuvių visuomeninių-politinių srovių Amerikoje. Tačiau Lietuvoje 1906-1907 m. įsisiautėjus reakcijai, domėjimasis jos problemomis kiek prislopo. Tiesiog stebėtina, kad gana gausi Amerikos lietuvių periodika taip ir nesugebėjo išsamiau nagrinėti Seimo problemų. Kiek plačiau apie Seimą rašyta tarpukario laikotarpiu. Iš dalies tai nulėmė jo reikšmės suabsoliutinimas Lietuvos Respublikoje. Didysis

Vilniaus seimas buvo suprantamas kaip naujos modernios Lietuvos kūrimo pradžia. Tuomet dažniausiai vartotas *Didžiojo Vilniaus seimo* pavadinimas¹³⁶, nors pasitaiko ir nemažai kitokių: *Vilniaus seimas*¹³⁷, *Didysis seimas Vilniuje*¹³⁸, *Didysis lietuvių seimas*¹³⁹, *Didysis Lietuvos seimas*¹⁴⁰ ir kt. Apie jų semantiką jau kalbėta. Savarankiškų vertinimų būta mažai, iš esmės tai buvo Lietuvoje vyravusio "oficialaus" požiūrio į Seimą atspindys. Skirtumas tik tas, kad "Seimo korta" nebuvo naudojama politinei kovai. Mat Amerikos lietuviai Seime nedalyvavo ir negalėjo sau priskirti kokių nors didelių nuopelnų, nebent revoliucijos metais į Lietuvą pervestas pinigų sumas.

Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje nelikus vietos laisvai minčiai, Lietuvos Respublikos susiklosčiusios istoriografinės tradicijos galėjo plėtotis tik emigracijoje. Ten persikėlė ir nemaža dalis Lietuvos istorikų. Didysis Vilniaus seimas, kaip ir anksčiau, apgaubiamas šventumo ir paslapties aureole. Net nepanašu, kad išsigalėjęs istoriografinis *Didžiojo Vilniaus seimo* pavadinimas galėtų dar keistis. Netgi socialdemokratų raštuose *Vilniaus seimo* vardas nukeliauja į antrą planą, užleisdamas savo vietą *Didžiajam Vilniaus seimui*¹⁴¹. Sovietų užgroboje Lietuvoje uždraudus net paminėti *seimo* vardą (o sykiu ir visapusiškai nagrinėti Seimo problemas, tai neatskiriama dalykai), jis plačiau aptarimas tik Šiaurės Amerikos lietuvių spaudos puslapiuose, nors fundamentalesnių darbų taip ir nesulaukta. Anksčiau tik aukomis ir laisvos spaudos gabenimu prisidėjusiai prie 1905-1907 m. revoliucijos Lietuvoje ir 1905 m. pabaigoje galėjusiai tik pasveikinti Lietuvių seimą iševijai ši *Didžiojo Vilniaus seimo* dvasios ir atminties saugotojo funkcija buvo lyg psichologinė, moralinė kompensacija už tai, kad ji dėl objektyvių priežasčių tuomet negalėjo svariau pagelbėti Lietuvai.

Didžiojo Vilniaus seimo pavadinimas šiuo laikotarpiu absoliučiai vyrauja¹⁴². Iš konteksto nesunku spręsti, kad kiti pavadinimai - *Vilniaus seimas* (St.Kairys, A.Merkelis)¹⁴³, *Didysis seimas* (K.Grinius)¹⁴⁴, *Tautos atstovų suvažiavimas* (J.Audėnas ir kt.)¹⁴⁵ ir t.t. vartoti tapačiai.

Pabaiga

Jei dar kartą peržvelgtume išsamiau aptartus ar tik paminėtus Seimo pavadinimus (ne visi smulkūs ir išvardyti), galėtume juos labai įvairiai klasifikuoti. Istoriografijoje įsitvirtinus svarbiausiam - *Didysis Vilniaus seimas* - taip pat gana plačiai prigijo kiti du: *Lietuvių suvažiavimas Vilniuje* ir *Vilniaus seimas*. Atskirais laikotarpiais buvo populiarūs: *Pirmasis lietuvių su/si/važiavimas Vilniuje*, *Pirmasis lietuvių tautos atstovų (su/si/važiavimas) Vilniuje*, *Didysis seimas*, *Didysis lietuvių seimas Vilniuje* ir kt. Galima nurodyti ir tuos (*Lietuvių kongresas Vilniuje*, *Vilniaus su/si/važiavimas*, "*Lietuviškas seimas*", *Vilniaus "seimas"*, *Pirmutinis didysis lietuvių suvažiavimas Vilniuje*), kurie neprigijo, tačiau nulėmė naujų, populiarių pavadinimų susiformavimą. Dalis yra istoriniai (*Lietuvių susivažiavimas Vilniuje*, *Pirmasis lietuvių susivažiavimas Vilniuje*, *Pirmasis lietuvių tautos atstovų susivažiavimas Vilniuje*), kiti istoriografiniai (*Vilniaus seimas*, *Didysis seimas*, *Didysis Vilniaus seimas* ir kt.). Nemažai yra specifinių, paminėtų vos vieną ar keletą kartų, tačiau gana reikšmingų: *Visų lietuvių suvažiavimas (Zjazd ogólny litewski)*, *Lapkričio suvažiavimas Vilniuje (Zjazd listopadowy w Wilne)*, *Lietuvių nacionalinis susirinkimas (L'Assemblée nationale lit(h)uanienne)*.

Dalis jau minėtų pavadinimų (*Lietuvių kongresas Vilniuje*, *Visų lietuvių suvažiavimas* ir kt.) iš pirmo žvilgsnio buvo patogūs vartoti, lakoniški, nusakantys Seimo esmę, tačiau dėl įvairių priežasčių taip pat neprigijo. Pastaruosius (išskyrus *Visų lietuvių suvažiavimą*) galima laikyti atsitiktiniais, t.y. laisvos interpretacijos vaisiumi, lygiai taip pat, kaip ir *Didysis seimas*, "*Lietuviškas seimas*" ir t.t. Nors reikėtų pažymėti, kad jie neprigyti galėjo irgi atsitiktinai.

Vargu ar verta tęsti klasifikacijų sąrašą, gal tik atkreipsime dėmesį į tai, kad gana retai galime tiksliai nurodyti vieno ar kito pavadinimo autorių: *Lietuvių su/si/važiavimas Vilniuje* (J.Basanavičius), *Lietuvių kongresas Vilniuje* (J.Basanavičius), *Pirmasis lietuvių seimas* (J.Vanagaitis, taip pat ir kt., nežinomi autoriai), *Pirmutinis didysis*

lietuvių su/si/važiavimas Vilniuje (P.Višinskis) ir kt. Kitų pavadinimų - *Pirmasis lietuvių susivažiavimas Vilniuje, Vilniaus seimas, Didysis seimas, Didysis Vilniaus seimas* ir t.t. - autorius vargu ar iš viso pavyks kada nors nustatyti. Aišku, gali atrodyti, kad tai nereikšmingas dalykas, bet juk naujo pavadinimo atsiradimas yra personalizuotas aktas, o ne masinės sąmonės produktas. Pavadinimo ištvirtinimas - jau kolektyvinės minties išdava. Galbūt todėl ir atrodo, kad šiame straipsnyje pavadinimų kaitą bandydami aiškinti tikrai tuo, kad lietuvių inteligentija laipsniškai suvokė Seimo reikšmę, problemą gerokai siauriname. Nes nežinodami, kaip vieno ar kito asmens sąmonėje formavosi Seimo įvaizdis, kaip ir kada jis virto simboliu, nežinodami, ar tie patys žodžiai, iš kurių buvo sudaryti Seimo pavadinimai, reiškė vieną ir tą pačią sąvoką, mes niekada negalėsime v i s i š k a i rekonstruoti, kaip susiformavo *Didžiojo Vilniaus seimo* pavadinimas. Todėl galime teigti, kad smulkmeniška ne tik *suvažiavimo, kongreso, seimo* ir kt. žodžių, bet ir tų sąvokų analizė būtų suteikusi galimybę geriau pajusti Seimo epochos dvasią ir visapusiškiau nagrinėti Seimo pavadinimo genezę ir raidą.

Dar viena detalė. Nesunkiai galime pastebėti, kad vi-
sa pavadinimų kaita, nuo *Lietuvių suvažiavimas Vilniuje* iki *Didysis Vilniaus seimas* (1905 m. pab. - 1906 m.), vyko prisidedant keliolikai ar net daugiau asmenų. Bet naujų pavadinimų autoriai nesistengė nuglūčyti senųjų, niekur neaptinkame, kad kas nors kritikuotų vieną ar kitą Seimo įvardijimą kaip netikslų ar neteisingą. Tad vienas kuris pavadinimas kodifikuotas nebuvo, ilgainiui tik pati vartoseną išskyrė norminius variantus. Todėl galime teigti, kad pats naujojo pavadinimo - *Didysis Vilniaus seimas* - atsiradimas yra kolektyvinių pastangų (nors ir nevalingų) rezultatas. Tai kolektyvinė refleksija, liudijanti apie aukštą nacionalinės savimonės lygį.

Tačiau vėlgi galime paklausti, kodėl netgi po Seimo jis taip skirtingai vadinamas. Pirmiausia, pats Seimas nevienodai vertintas prieš jį, jo metu ir po jo. Tuometinei lietuvių inteligentijos kartai tai buvo nematytas, negirdėtas

įvykis. Tai, kas įvyko, buvo lyg ir aišku, o kaip visa tai pavadinti - vieningos nuomonės nebuvo. Todėl iškilo problema: Suvažiavimas tai ar Seimas. Tiksliau, ši problema labiau iškyla mums. Tuomet į tai nebuvo kreipiama ypatingo dėmesio.

Dabar sunku pasakyti, kaip būtų susiklosčiusi Lietuvos politinė situacija, jei po Lietuvos seimmo būtų įvykęs Lietuvos seimas (ar Lietuvos Steigiamasis seimas). Taip pat neaišku, ar tik "etnografinė Lietuva" būtų suvažiavusi į šį Seimą. Galbūt jau tada istorinės Lietuvos (LDK) atkūrimo projektai būtų galėję konkuruoti su nepriklausomos Lietuvos etnografinėmis ribomis sukūrimo planais. Tuo tarpu 1905 m. Lietuvos seimas išreiškė tik vieną etnopolitinę tendenciją. Tačiau netgi buvusios LDK teritorijoje tuomet nebuvo labiau politiškai susitelkusios jėgos už savarankišką lietuvių nacionalinį judėjimą, kaip ir nebuvo stambesnės politinės akcijos už Lietuvos seimą. Todėl, nors Seimo organizatoriai ir nesugebėjo sukviesti visų lietuviams save identifikavusių lietuvių atstovų, mes neabejojame, tuo sąmoningai nusikalsdami istorizmo principui, kad 1905 m. įvyko būtent DIDYSIS VILNIAUS SEIMAS. Taip pat neabejojame, kad šis pavadinimas daugiau jau niekada nesikeis, kad jis yra norminis.

1991 m. kovo mėn.

LITERATŪRA

¹Gabrys J. /Gabrys-Paršaitis J./. Didysis Vilniaus Seimas (1905-1925): Iš mano atsiminimų // Lietuva. 1926.I.2. Nr. 1.

²Lazutka S., Valikonytė I. 1905-1907 m. revoliucijos Lietuvoje istoriografija // LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Istorija. V., 1986. T. 25. P. 67.

³Motieka E. Didysis Vilniaus seimas: Idėja, iniciatyva, organizavimas // Proskyna 1990. Nr. 4(7). P. 233-239; Motieka E. "Viešai pakelti balsą už tiesas..." // Kultūros barai. 1990. Nr. 11. P. 6-10; Motieka E. Didžiojo Vilniaus seimo preliudija: Memorandumas Rusijos vyriausybei // Lietuvių Atgimimo Istorijos studijos (toliau - LAIS). T. 3: Lietuvos valstybės idėja (XIX a. - XX a. pradžia). V., 1991. P. 199-231.

⁴P-tis /Vileišis J./ Lietuvos ir lenkų iridentų kuopa // Varpas. 1905. Nr. 1/2. P. 2-3; Ромер М., Ромер-Охенковская Е. Поляки (II) / Формы национального движения в современных государствах. Спб., 1910. С. 375-376.; Jurkiewicz J. Demokraci Wileńscy w latach 1905-1915 // Acta Baltico-Slavica. 1983. T. 15. S. 162; Miknys R. Vilniaus autonomistai ir jų 1904-1905 metų Lietuvos politinės autonomijos projektai // LAIS. T. 3. P. 180-182.

⁵Miknys R. Vilniaus autonomistai ... P. 182-183, 186, 189 ir kt.

⁶Ten pat. P. 193.

⁷Aleksandravičius E. Atgimimo istorijos slenksčiai // Kultūros barai. 1990. Nr. 11. P. 62.

⁸P-tis /Vileišis J./ Lietuvos ir lenkų iridentų kuopa.; P-tis // Vileišis J./ Iš Lietuvos inteligentų susivažiavimo nutarimų. I. Lietuvos tautų atstovų susivažiavimas Vilniuje; II. Panevėžio susivažiavimo nutarimai // Varpas. 1905. Nr. 7/8. P. 73-75.

⁹P-tis /Vileišis J./ Lietuvos reikalavimai // Varpas. 1905. Nr. 4/5. P. 42.

¹⁰P-tis /Vileišis J./ II. Panevėžio susivažiavimo nutarimai. P. 74-75.

¹¹Miknys R. Vilniaus autonomistai ... P. 188.

¹²Römer M. Litwa: Studium o odrodzeniu narodu litewskiego. Lwów. 1908. S. 348-353.

¹³Miknys R., Motieka E. Tautiškoji lietuvių demokratų partija: Idėjinės-politinės kūrimosi aplinkybės // LAIS. T. 1. Tautinės savimonės žadintojai: Nuo asmens iki partijos. V., 1990. P. 93-97.

¹⁴P-tis /Vileišis J./ Lietuvos tautų atstovų susivažiavimas Vilniuje. P. 74.

¹⁵P-tis /Vileišis J./ Lietuviškųjų partijų atstovų susivažiavimas Kaune // Varpas. 1905. Nr. 7/8. P. 76.

¹⁶Tautiškosios lietuvių demokratų partijos dokumentai / Parengė Miknys R., Motieka E. // LAIS. T. 1. P. 180-181.

¹⁷/Basanavičius J./ Vilniaus seimo medžiaga // Lietuvos MA Lietuvių literatūros in-to b-kos rankr. sk. (toliau - LLI RS). F. 22-1455. L. 6.

¹⁸Basanavičius J. Dėlei Didžiojo Lietuvos seimo ir jo dokumentų // LLI RS. F. 2-230. L. 1-5; Lietuvos aidas. 1918. Nr. 43; D-ro Basanavičiaus autobiografija // Lietuvių tauta. V., 1935. Kn. 5. P. 89.

¹⁹/Basanavičius J./ Vilniaus seimo medžiaga. L. 6, 9; D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. P. 89.

²⁰/Basanavičius J./ Vilniaus seimo medžiaga. L. 9.

²¹I. Lozinskis. Atsilepkite, juk mumis šaukia! // Vilniaus žinios. 1905. XI.6(19). Nr. 261.

²²D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. P. 90.

²³Römer M. Litwa. S. 382.

²⁴Atsišaukimas į lietuvių tautą. Lietuviai ir lietuvės! // Vilniaus žinios. 1905.X.29(XI:11). Nr. 254.

²⁵Žr. Vilniaus žinios. 1905. Nr. 254-273.

- ²⁶Motieka E. Didysis Vilniaus seimas. P. 236.
- ²⁷Atbalsiai // Vilniaus žinios. 1905.XI.17(30). Nr. 270. /?/; Sveikti susirinkiman atvykustejį // Vilniaus žinios. 1905.XI.20(XII.3). Nr. 273, ir kt.
- ²⁸Atsišaukimas į lietuvių tautą. Lietuviai ir lietuvėsl
- ²⁹Kun. P.V. /Vilūnas P./ Iš priežasties būsiančiojo "Lietuvių susirinkimo" // Vilniaus žinios. 1905.XI.11(24). Nr. 265; Mokytojas /?/ Laiškas lietuviams mokytojams // Vilniaus žinios. 1905.XI.11(24). Nr. 265, ir kt.
- ³⁰/Basanavičius J./ Vilniaus seimo medžiaga. L. 26.
- ³¹Ten pat. L. 27.
- ³²Kriaučiūnas J. Priminimas // Vilniaus žinios. 1905.XI.11(24). Nr. 265.
- ³³/Basanavičius J./ Vilniaus seimo medžiaga. L. 6.
- ³⁴Kitur: Mogiliovo gubernijos lietuviai // Vilniaus žinios. 1905.XI.17(30). Nr. 270.
- ³⁵Laiškai į "Vilniaus Žinių" redakciją: (Vandžiogalos kamendoriaus kun. S. Adomausko laiškas) // Vilniaus žinios. 1905.XI.9(22). Nr. 263.
- ³⁶Į Lietuvos: Čypėnų valsčiaus nutarimai // Vilniaus žinios. 1905.XI.20(XII.2). Nr. 273.
- ³⁷Römer M. Litwa. S. 419-422; Vileišis J. Iš kovos laikų // Lietuvos žinios. 1925.XII.13. Nr. 281; Ruseckas P. Didysis Vilniaus Seimas. 1905-1930. K., 1930. P. 25 ir kt.
- ³⁸Виленская жизнь // Северо-Западное слово. XI.24.(XII.7).1905 г. No. 2541; Didžiojo Vilniaus seimo paminėjimas "Aušros" gimnazijoje // Lietuva. 1925.XII.9. Nr. 277; Gabrys J. /Gabrys-Paršaitis J./ Didysis Vilniaus Seimas ir jo reikšmė Lietuvai // Naujoji romuva. 1937. Nr. 9. P. 271, ir kt.
- ³⁹Pranešimai apie Vilniaus seimo eigą // Lietuvos valst. istorijos archyvas. F. 378. BS. 1905m. B. 406. L. 33; Tyla A. 1905 metų revoliucija Lietuvos kaime. V., 1968. P. 79, ir kt.
- ⁴⁰Tyla A. 1905 metų revoliucija Lietuvos kaime. V., 1968. P. 74; Jurginis J. 1905 metų revoliucijos įvykiai. V., 1958. P. 112.
- ⁴¹/Basanavičius J./ Vilniaus seimo medžiaga. L. 24, 26.
- ⁴²Gerulis J. /Gira L./ Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje // LLI RS. F. 22-1445. L. 7-11.
- ⁴³Basanavičius J. Prie Lietuvių susivažiavimo nutarimų // Vilniaus žinios. 1905.XI.25(XII.8). Nr. 227; XII.5(18). Nr. 286; Basanavičius J. Prie Lietuvių susivažiavimo Vilniuje // Vilniaus žinios. 1905.XII.20 (1906.I.2). Nr. 290; Liudas /Gira L./ Platesnis aprašymas lietuvių susivažiavimo Vilniuje // Vilniaus žinios. 1905.XI.30(XII.13). Nr. 281.
- ⁴⁴/Gira L./ Lietuvių susivažiavimas Vilniuje // Vilniaus žinios. 1905.XI.22-24 (XII.5-7). Nr. 274-276.
- ⁴⁵Ten pat. 1905.XI.24(XI.7). Nr. 276; Rucevičius A. Prieš 20 metų: (Vilniaus seimą prisiminus) // Lietuva. 1925.XII.12. Nr. 280; Gabrys J. /Gabrys-Paršaitis J./ Didysis Vilniaus Seimas ir jo reikšmė Lietuvai // Naujoji romuva. 1937. Nr. 3. P. 58.

⁴⁶Laiškas-sveikinimas iš Amerikos // Lietuvos MA Centrinės b-kos rankr. sk. (toliau-MAB RS). F. 57. VŽ-11. L. 1; Amerikos lietuviai ir susivažiavimas Vilniuje // Vilniaus žinios. 1905.XII.11(24). Nr. 288.

⁴⁷Ten pat.

⁴⁸Gabrys J. /Gabrys-Paršaitis J./ Didysis Vilniaus Seimas // Naujoji romuva. 1937. Nr. 7. P. 157.

⁴⁹Žr. Vilniaus žinios. 1905.XI.24(XII.7). Nr. 276.

⁵⁰Gira L. Didysis Vilniaus Seimas // Lietuvos aidas. 1917.XI.8. Nr. 28.

⁵¹Grudžio 6 d. Kaune. // Lietuvis. 1925.XII.18. Nr. 50. P. 13.

⁵²Виленская жизнь // Северо-Западное слово; Kronika krajowa. Wilno // Kurjer Litewski. 1905.XI.23 (XII.6). Nr. 70; 1905.XI.26(XII.9). Nr. 73.

⁵³О дворянине Сирутовиче и других. Центральный государственный архив Октябрьской революции (дальше ЦГАОР). Ф. 124. Оп. 44. Д. 1320. г. 1906; О Станиславе Тузовиче и других. Там же. Ф. 124. Оп. 48. Д. 643 г. 1910 ir kt.

⁵⁴О Михаиле Раковском // Там же. Ф. 124. Оп. 44. Д. 3109.- 1906. Дело о Паршайтисовых К. и Ф. и Ионикайтисе О.О. // Lietuvos valst. istorijos archyvas (toliau - LVIA). F. 930. Ap. 1. B. 304. L/ 13; Дознание по обвинению Казимира Нарушевича // LVIA. F. 1227. Ap. 1. B. 185. L. 2; Дознание по обвинению Осипа Шняпштиса и учительницы Ландсберг // LVIA. F. 1227. Ap. 1. B. 202. L. 1. Žr. taip pat: B. 232,235,237 ir kt.

⁵⁵Дознание по обвинению провизора Матулиса // LVIA. F. 1227. Ap. 1. B. 171. - L. 1-2; Сведения о лицах, осужденных за государственные преступления // ЦГАОР. Ф. 124. Оп. 43. Д. 562. 1906 г.; О крестьянах И. и Ф. Петрушкевичах // Там же. Ф. 124. Оп. 43. Д. 3105. 1906 г.; Steponaitis V. apie Vilniaus seimą // Mūsų senovė. 1922. Kn. 4-5.

⁵⁶Дознание по обвинению Осипа Шняпштиса ... // LVIA. F. 1227. Ap. 1. B. 202. L. 2.

⁵⁷Сведения помощников начальника Ковенского губернского жандармского управления начальнику этого учреждения о националистической деятельности косцов и других лиц // LVIA. F.1227. Ap.1. B.338. L.2; Дело о Паршайтисовых К. и Ф... // Там же.

⁵⁸Сведения о лицах, осужденных за государственные преступления // ЦГАОР. Ф. 124. Оп. 43. Д. 562. г. 1906; О крестьянах И. Ф. Петрушкевичах // Там же. Ф. 124. Оп. 44. Д. 3105. г. 1906; Steponaitis V. Apie Vilniaus seimą. 1922.- Kn. 4-5.

⁵⁹Žr. 36 išnašą.

⁶⁰Gabrys J. /Gabrys-Paršaitis J./ Lietuvos Valstiečių Sąjunga // Lietuvos ūkininkas. 1905.XII.1(14). Nr. 1. P. 10-11.

⁶¹Vileišis J. Iš pasikalbėjimų su ūkininku Mykolu // Lietuvos ūkininkas. 1905.XII.1(14). Nr. 1. P. 10; 1905.XII.15(28). Nr. 2. P. 24-25.

⁶²Peržvalga // Vienybė lietuvininkų. 1906.I.10. Nr. 2. P. 17; Pirmojo Lietuvių Tautos Atstovų Susivažiavimo nutarimai // Kova. 1906.I.12.

- Nr. 2; Lietuvių Atstovų susivažiavimas Vilniuje 5 Decembri 1905 // Nauja lietuviszka ceitunga. 1905.XII.12. Nr. 99; Susivažiavimas Vilniuj // Pirmyn. 1905.XII.17. Nr. 2. P. 2-3.
- ⁶³Lizdeika J. /Janulaitis A./ Žinios iš Lietuvos // Kova. 1906. I.19. Nr. 3. P. 19.
- ⁶⁴Višinskis P. Pirmutinis Didysis Lietuvių susivažiavimas Vilniuje // Lietuvos ūkininkas. 1905.XII.1(14). Nr. 1. P. 3-7.
- ⁶⁵Ten pat. P. 7.
- ⁶⁶Motieka E. P. Višinskis Didžiajame Vilniaus seime // Povilo Višinskio skaitymai. Šiauliai, 1990. P. 7-9.
- ⁶⁷Повина А. Белорусы // Формы национального движения в современных государствах / Под ред. А.И.Кастелиянского. Слб., 1910. С. 392.
- ⁶⁸Tyla A. Min.veik. P. 74; Motieka E. Didysis Vilniaus seimas., P. 23.
- ⁶⁹Vyrai, už ginklų! (Atsišaukimas). Bitėnai, 1905; Lietuvos socialdemokratų Partijos Manifestas. Bitėnai, 1905 ir kt.
- ⁷⁰Iš Lietuvos: Čypėnų valsčiaus nutarimai; Odesos lietuvių nutarimai // Vilniaus žinios. 1905.XI.27(XII.10). Nr. 279; Iš Lietuvos: Joniškis // Vilniaus žinios. 1905.XII.5(18). Nr. 286; Tyla A. P. 81, ir kt.
- ⁷¹Gerulis L. /Gira L./ Atmintinos sukaktuvės: (Vilniaus "seimo" atminimui) // Lietuvos ūkininkas. 1906.XI.23 (XII.6.). Nr. 58. P. 682.
- ⁷²Gabrys J. /Gabrys-Paršaitis J./ Didysis Vilniaus seimas (1905-1925).
- ⁷³Basanavičius J. Dėlei Didžiojo Vilniaus seimo... // Lietuvos Aidas. 1918. Nr. 43.
- ⁷⁴Gerulis L. /Gira L./ Atmintinos sukaktuvės...
- ⁷⁵/Totoraitis J./ Pirmas lietuvių seimas Vilniuje // Žvaigždė. 1906.I.5. Nr. 1. P. 1. Šį straipsnį Seimo dalyvis J. Totoraitis iš Lietuvos nusiuntė į Ameriką.
- ⁷⁶Grinius K. 1905-tieji metai // Lietuvos ūkininkas. 1906.I.5(18). Nr. 3. P. 38.
- ⁷⁷/?/ Iš Lietuvos: Vilniaus "seimo" atbalsiai, // Vienybė lietuvininkų 1906.I.17. Nr. 3.
- ⁷⁸Gerulis L. /Gira L./ Atmintinos sukaktuvės... P. 681.
- ⁷⁹D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. P. 95.
- ⁸⁰Vaidelutė /Pleirytė O./ Anuomet ir šiandien: (Lietuvių suvažiavimo Vilniuje atminimui) // Vilniaus žinios. 1906.XI.21.(XII.4). Nr. 26. Metinės lietuvių suvažiavimo Vilniuje sukaktuvės // Naujoji gadynė 1906.XI.23.(XII.6). Nr. 27. P. 417-419.
- ⁸¹Grinius K. 1905-tieji metai; Bur. J. /Burba J./ Lietuvių tautiška sąmonė ir išsiliuosavimo idėja // Vilniaus žinios. 1906.V.7(20). Nr. 97; Metinės lietuvių suvažiavimo Vilniuje sukaktuvės. P. 417.
- ⁸²Gerulis L. /Gira L./ Atmintinos sukaktuvės... P. 681-684.
- ⁸³Naujokas V. /Ruseckas P./ Lietuvos Valstiečių Sąjunga // Lietuvos ūkininkas. 1906.VIII.30.(IX.12). Nr. 44. P. 552.
- ⁸⁴G-ys J. /Gabrys-Paršaitis J./ Atmintinas pirmojo lietuvių "seimo". I. Atmintinos dienos // Lietuvos ūkininkas. 1906.XI.23(XII.6.). Nr. 58 P. 684; taip pat žr. 58, 61 išnašas.

- ⁸⁵Atsišaukimas į lietuvių tautą, Lietuviai ir lietuvis!
- ⁸⁴Motieka E. Didžiojo Vilniaus Seimo preliudija...
- ⁸⁶Gabrys J. /Gabrys-Paršaitis J./ Didysis Vilniaus Seimas (1905-1925).; Gabrys J. [Gabrys-Paršaitis J.]. Didysis Vilniaus Seimas ir jo veiksmė Lietuvai // Naujoji romuva. 1937. Nr.1 P.14.
- ⁸⁷Petkevičaitė G. Vilniaus Seimas // Lietuvos žinios. 1930.XII.5. Nr. 278.
- ⁸⁸Wasilewski L. Litwa i jej ludy. Warszawa. 1907. S. 51, 68; Булаг А. Литовцы. Спб., 1909. С. 20.
- ⁸⁹Kriaučiūnas J. Didžiojo Vilniaus seimo 1905 m. genezis // Lietuva 1925.08.20. Nr.184.
- ⁹⁰Römer M. Litwa. S. 382-387.
- ⁹¹Ten pat. P. 386.
- ⁹²Žinios. Vilnius. Penki metai // Lietuvos ūkininkas. 1910.XI.25.(XII.8). Nr. 47. P. 459; Papalinis ?/. Lietuvos autonomija, // Varpas. 1913.II.20(III.5). Nr. 1. P. 8; Balsas iš šalies // Varpas. 1913.X.2(15). Nr. 2. P. 48. Parašas: r; P-tis / Vileišis J./. Dėlei spaudos sukaktuvių // Varpas. 1914. Nr. 3. P. 88.
- ⁹³J.K. ?/ Nauja gadynė // Rygos garsas. 1910.II.6(19). Nr. 11; Žinios: "Lietuvos ūkininko" 5 metų gyvavimas // Lietuvos žinios. 1910.XII.4(17). Nr. 96; Kas mums rūpėjo ir rūpės? // "Lietuvos ūkininko" 5-ių metų gyvavimo paminėjimas ("Lietuvos ūkininko" priedas prie "Lietuvos žinių". 1910. Nr. 96). Parašas: "Lietuvos ūkininko" redakcija. Plg.: Vargovaitis /Ralyš K./. Keliems metams praėjus // Lietuvos ūkininkas. 1910.XII.2(15). Nr. 48. P. 470 (Didysis Lietuvių suvažiavimas Vilniuje).
- ⁹⁴Klimas P. Dienoraštis (1915.XII.1 - 1919). Chicago, 1988. P. 81 (Inteligentų būrio Lietuvos reikalams svarstyti 1916.m. vasario 3 d. posėdžio protokolas); Ten pat. P. 111 (lietuvių atsakymas į vokiečių prašymą pateikti deklaraciją 1916.IV.24.); Leonas P. Mano pergyvenimai (1914-1919 m.) // MAB RS. F. 117-1204. L. 203-204; Lietuvių Tautos Tarybos nutarimas dėl dalyvavimo Rusijos Steigiamajame Susirinkime // Lietuvių balsas. 1917.VI.4; Tumas J. Autonomistų-federalistų tarybos Kijeve // Lietuvių balsas. 1917.VIII.27, ir kt.
- ⁹⁵Ten pat.
- ⁹⁶Klimas P. Mín. veik. P. 81 (J. Šaulio pranešimas 1916.II.3); Šaulys J. Dėl nepriklausomybės paskelbimo // Lietuvos aidas. 1918.II.19. Nr. 22, ir kt.
- ⁹⁷/Noreika L.?. Petrapilis, lapkričio 22 d. // Lietuvių balsas. 1915.XI.22. Nr. 20; Tumas J. Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Didžiojo Vilniaus Seimo laiku // Lietuvių balsas. 1915.XI.22. Nr. 20; Leonas P. Mano pergyvenimai; Bagdonas P. Apie Didžiosios Lietuvos pakraščius // Lietuvos balsas. 1917.VI.8, ir kt.
- ⁹⁸Klimas P. Mín. veik. P. 52, 111; Iš pirmosios kun. J. Tumo kalbos Rusijos lietuvių seimui 1917 m. geg. 31 d. dėl Lietuvos nepriklausomybės // Lietuvių balsas. 1917.VI.14. Nr. 42, ir kt.
- ⁹⁹Klimas P. Mín. veik. P.81, ir kt.
- ¹⁰⁰Pr. T.?. Rusijos lietuvių seimas // Lietuvių balsas. 1917.VI.4;

Lietuvių Tautos Tarybos nutarimas dėl dalyvavimo Rusijos Steigiamajame Seime.

¹⁰¹Basanavičius J. Dėl Didžiojo Lietuvių Seimo ir jo dokumentų // LLI RS. F2-230. L. 1-5; Lietuvos aidas. 1918.IV.11. Nr. 43.

¹⁰²Gira L. Didysis Vilniaus Seimas // Lietuvos aidas. 1917.IX.22. Nr. 6, IX.28. Nr. 8, IX.29. Nr. 9, X.6. Nr. 12, X.18. Nr. 17, X.20. Nr.18, X.23. Nr. 19, XI.1. Nr. 23, XI.8. Nr. 26; 1918.I.1. Nr. 1, III. 29. Nr. 39, IV. 4. Nr. 40.

¹⁰³Žr.: Lietuvos žinios (1925, 1930, 1931 m.), Lietuvis (1925 m.), Lietuva, (1925 m.), Lietuvos ūkininkas (1930 m.), Socialdemokratas (1925, 1930 m.), ir kt.

¹⁰⁴Pleirytė-Puidienė O. Apie Didįjį Vilniaus Seimą // Lietuvos žinios. 1925.XII.13. Nr. 281; Bortkevičienė F. Didžiojo Vilniaus Seimo laikų ūpas // Lietuvos žinios. 1925.XII.6. Nr. 276; Kriaučiūnas J. Didžiojo Vilniaus Seimo 1905 m. genezis // Lietuva. 1925.VIII.20. Nr. 184; Klimaitis Pr. Didysis Vilniaus Seimas // Mūsų rytojus. 1930.XI.28. Nr. 48; Ruseckas P. Didysis Vilniaus Seimas; Gabrys J. /Gabrys-Paršaitis J./ Didysis Vilniaus Seimas ir jo reikšmė Lietuvai.; B-ka M. /Biržiška M./ Didysis Vilniaus Seimas // Lietuviškoji enciklopedija. K., 1937. T. 6. P. 690-706, ir kt.

¹⁰⁵Tumas J. Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Vilniaus Seimo laiku // Vairas. 1931. Nr. 1. P. 68-76; Petkevičaitė-Bitė G. Vilniaus Seimas // Lietuvos ūkininkas. 1930.XII.4. Nr. 49; Puida K. Vilniaus Seimą atsiminus // Lietuvis. 1925.XI.27. Nr. 47; Rucevičius A. Prieš 20 metų: (Vilniaus seimą atsiminus) // Lietuva. 1925.XII.12. Nr. 280, ir kt.

¹⁰⁶Viktoras ??/ 1905 metai ir Lietuvos socialdemokratų partija, / / Socialdemokratas. 1925.XII.3. Nr. 47; Sermėgius ??/ LSD Partijos 1905 m. manifestas // Ten pat; Kairys St. Vilniaus Seimas // Socialdemokratas. 1925.VIII.27. Nr. 34; Kairys St. Vilniaus Seimas // Kultūra. 1930. Nr. 12. P. 619-624, ir kt.

¹⁰⁷K.M. ??/ Didysis Vilniaus Seimas // Socialdemokratas. 1925.XII.3. Nr. 47; Kunigas ??/. LSD Partijos sušaukto Vilniuje darbininkų ir valstiečių susirinkimo nutarimai // Socialdemokratas. 1925.XII.24. Nr. 50.

¹⁰⁸Jasaitis J. Kaip buvo atspausdinti Didžiojo Seimo nutarimai. / / Lietuva. 1925.XII.17. Nr. 284; Vilniaus Didžiojo 1905 m. Seimo paminėjimo byla (1925.XII.6) // MAB RS. F. 12-106. L. 20.

¹⁰⁹Ruseckas P. Didysis Vilniaus Seimas. P. 24, 44; Klimaitis P. Didysis Vilniaus Seimas // Židinys. 1931. Nr. 1. P. 43, 55; Nr. 2. P. 154; Nr. 4. P. 370, 372, ir kt.

¹¹⁰??/ Dėl Didžiojo 1905 m. seimo paminėjimo // Lietuvis. 1925.XII.11. Nr. 49; Vilniaus Didžiojo 1905 m. seimo paminėjimo byla. L. 57, 61, ir kt.

¹¹¹Sm.A. /Smetona A./ Prieš melų ginklą // Lietuvis. 1925.XII.18. Nr. 50. P. 1; Rezoliucijos per aklamaciją, priimtoms minint Vilniaus Seimo sukaktuves // Lietuvis. 1925.XII.11. Nr. 49. Vilniaus Didžiojo 1905 m. seimo paminėjimo byla. L. 34, 46, ir kt.

¹¹²D.A. /Alseika D./ 1905 metų Didysis Vilniaus Seimas // Vilniaus kalendorius 1926 metams. V., 1925. P. 92-93; Vilniaus Didžiojo 1905 m. Seimo paminėjimo byla. L. 13, ir kt.

¹¹³Vilniaus Didžiojo 1905 m. Seimo paminėjimo byla. L. 33, 38, 47, ir kt.

¹¹⁴Römer M. Dziennik. T. 30 // MAB RS. F. 138-2256. L. 335 (1924.XI.17).

¹¹⁵Pelissier J. et *** [Pelissier J. et Gabrys-Paršaitis J.] Les principaux artisans de la Renaissance Nationale Lituanienne. Lausanne. 1918. P. 177.

¹¹⁶Būtėnas J. Povilas Višinskis. K., 1936. P. 106-107.

¹¹⁷Petkevičaitė-Bitė G. Vilniaus Seimas.

¹¹⁸Malinauskas D. Didžiojo Lietuvos Seimo 20 metų sukaktuvių reikalu // Lietuva. 1925.VII.30. Nr. 168; Didžiojo Lietuvos seimo įvykdymo priežastys // Lietuvis. 1925. Nr. 177.

¹¹⁹Kapsukas V. 1905 metai Lietuvoje // Raštai. V., 1970. T. 9. P. 441; Kapsukas V. 1905 metai Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje. V., 1978. T. 12. P. 558, ir kt.

¹²⁰Kapsukas V. 1905 metų Vilniaus seimas // Raštai. V., 1971. T. 10. P. 213.

¹²¹Ten pat. P. 204-205; Kapsukas V. 1905 metai Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje. P. 558.

¹²²Kapsukas V. Trumpa Lietuvos socialdemokratų partijos istorija // Raštai. V., 1964. T. 7. P. 564, 572, 578 ir kt.; Kapsukas V. 1905 metų revoliucija Lietuvoje // Raštai. T. 10. P. 222; Kapsukas V. Vilniaus seimo troškimai, Lietuvos dabartis ir opozicija // Raštai. T. 10. P. 296; Kapsukas V. Kun. Tumo-Vaižganto politinis veidas // Raštai. T. 12. P. 345; Kapsukas V. 1905 metų revoliucija Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje. P. 558.

¹²³Kapsukas V. Trumpa Lietuvos socialdemokratų partijos istorija. P. 564.

¹²⁴Kapsukas V. 1905 metų Vilniaus seimas. P. 203.

¹²⁵Kapsukas V. 1905 metai Lietuvoje. P. 441; Kapsukas V. 1905 metai Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje. P. 560.

¹²⁶Kapsukas V. Vilniaus seimo paminėjimas lietuvių spaudoje // Raštai. T. 10. P. 369.

¹²⁷Tyla A. Min. veik. P. 4, 74, 76 ir kt.; Sprindis A. Povilas Višinskis. V., 1978. P. 272, 274, ir kt.

¹²⁸Freidheimas P. Didysis prologas // Švyturys. 1985. Nr. 20. P.6-7; Jučas M., Lukšaitė I., Merkys V. Lietuvos istorija: Nuo seniausių laikų ligi 1917 metų. V., 1988. P. 170-171.

¹²⁹Girdzijauskienė P. 1905-1907 metų revoliucija Lietuvoje. V., 1955. P. 22, 24; Griškūnaitė E. Darbininkų judėjimas Lietuvoje 1895-1914 m. V., 1971. P. 170; Jurginis J. Min. veik. P. 101-115; Žukauskas K. Iš Lietuvos mokyklos istorijos 1905-1907 m. K., 1960. P. 30, 31; Pavilonis V. Buržuazinių partijų požiūris į Lietuvos valstybingumą (1905-1918 m.) // LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Teisė. 1965. T. 5. P. 52-53, ir kt.

Letuvos TSR istorija: Nuo 1861 metų iki 1917 metų. V., 1963. P. 332; История Литовской ССР: С древнейших времь до наших дней. Вильнюс, 1978. С. 264; Lietuvos TSR istorija: Nuo seniausių laikų iki 1917 metų. V., 1985. T. 1. P. 332.

¹³¹Girdzijauskienė P. Min. veik. P. 22-24.

¹³²Žukauskas K. Min. veik. P. 30; Lietuvos TSR istorija. T. 2. P. 332.

¹³³Jurginis J. Min. veik. P. 101, 106.

¹³⁴Pavilonis V. Min. veik. P. 52-53.

¹³⁵Jurginis J. Min. veik. P. 107, 110 ir kt.; Žukauskas K. Min. veik. P. 30.

¹³⁶M.Z. /?/ Vilniaus Didžiojo Seimo 20 metų sukaktuvių paminėjimas Chicagoje // Draugas. 1925.XI.25. Nr. 227; Didysis Vilniaus Seimas ir jo įtėkmė į Lietuvos politinį gyvenimą // Vytis. 1925.XI.30. Nr. 21. P. 594-595; Lietuvos demokratija minės Vilniaus Seimą // Naujienos. 1930.XI.25. Nr. 278. Grigaitis P. Revoliuciniai pamokslai Lietuvoje: (Iš atsiminimų apie 1905 m.) // Naujienos. 1930.XI.29. Nr. 281, ir kt.

¹³⁷Prie Vilniaus Seimo 25 sukaktuvių // Naujienos. 1930.XI.26. Nr. 279; Iš Lietuvos: Vilniaus Seimo sukaktuvių paminėjimas // Tėvynė. 1935.XI.28. Nr. 48, ir kt.

¹³⁸M.Z. /?/ Vilniaus Didžiojo Seimo 20 metų sukaktuvių paminėjimas Chicagoje // Draugas. 1925.XI.25. Nr. 277.

¹³⁹Dvejos istoriškos sukaktuvės Lietuvos gyvenime // Naujienos. 1930.XI.20. Nr. 274.

¹⁴⁰A-la J. /?/ 25 metų jubiliejui artinantis // Naujienos. 1930.XI.29. Nr. 281.

¹⁴¹Kaminskas J. /Kairys St./ Didysis Vilniaus Seimas // Darbas. 1955. Nr. 2. P. 19-24; Kairys St. Tau, Lietuva. Boston. 1964. P. 82-104.

¹⁴²Pauliukonis Pr. J. Griniaus atsiminimai ir mintys // Aidai. 1964. Nr. 5. L. 237-241; Merkelis A. Antanas Smetona: Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla. New York. 1964. P. 64 ir kt.; Čepėnas Pr. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. Chicago, 1977. P. 239-353, ir kt.

¹⁴³Kaminskas J. /Kairys St./ Didysis Vilniaus Seimas, // Darbas. 1955; Merkelis A. Antanas Smetona. P. 61, 63 ir kt.

¹⁴⁴Grinius K. Atsiminimai ir mintys. Chicago. 1962. T. 2. P. 173.

¹⁴⁵Audėnas J. Lietuvos valstiečiai liaudininkai. New York, 1986. P. 62.